

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DÎVAN ŞİİRİNDE YER ADLARI VE BUNLARIN MİTOLOJİK
ÖZELLİKLERİ

ALPER HALUK ERASLAN

İzmir
2019

**TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DÎVAN ŞİİRİNDE YER ADLARI VE BUNLARIN MİTOLOJİK
ÖZELLİKLERİ**

ALPER HALUK ERASLAN

**İzmir
2019**

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Dîvan Şiirinde Yer Adları ve Bunların Mitolojik Özellikleri” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

18/06/2019

Alper Haluk ERASLAN

Tarih:25/06/2019

Tez Başlığı:

Divan Şiirinde Yer Adları ve Bunların Mitolojik Özellikleri

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 95 sayfalık kısmına ilişkin, 25/06/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen filtreleme tiplerinden biri (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17 dir.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz

Programı Kullanım Kılavuzunu okudum

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15)

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) X

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar dâhil,
- Altı (6) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- Kaynakça dâhil,
- Alıntılar dâhil.

EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı.

EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde.

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Alper Haluk Eraslan

Öğrenci No : 2014950113

Anabilim Dalı : Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Programı : Türkçe Öğretmenliği

Statüsü : Yüksek Lisans X

Doktora

ÖĞRENCİ

DANIŞMAN

(Adı Soyadı, İmza, Tarih)

Alper Haluk Eraslan

(Unvan, Adı Soyadı, İmza, Tarih)

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Akkaya

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

Alper Haluk ERASLAN tarafından Dr. Öğretim Üyesi Mehmet AKKAYA yönetiminde hazırlanan “Divan Şiirinde Yer Adları ve Bunların Mitolojik Özellikleri” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından “**Yüksek Lisans Tezi**” olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet AKKAYA

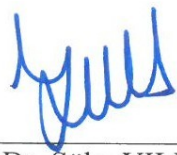

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Ömer İNCE

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Mehmet TEMİZKAN

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Süha YILMAZ
Enstitü Müdürü V.

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın her aőamasında emeği bulunan, bilgi ve deneyimiyle karőılaőtıęım zorluklarda yardımını esirgemeyen sayın danışman hocam Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet AKKAYA 'ya her türlü desteği için teőekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.3 Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri.....	2
1.4 Sınırlılıklar.....	3
1.5 Sayıtlılar.....	3
1.6 Tanımlar.....	3
BÖLÜM II.....	4
İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR.....	4
2.1 İlgili Yayın ve Araştırmalar.....	4
BÖLÜM III.....	7
YÖNTEM.....	7
3.1. Araştırma Modeli.....	7
3.2. Araştırmanın Yöntemi.....	7
3.3. Evren ve Örneklem.....	7
3.5. Veri Çözümleme Teknikleri.....	8
BÖLÜM IV.....	9
BULGULAR VE YORUMLAR.....	9
4.1. ÜLKELER, BÖLGELER VE ŞEHİRLER.....	9
Aden.....	9
Ankara.....	10
İsmâil Efendi mürşid-i râh-ı sevîyy.....	10
Arafat.....	10
Aydın.....	12
Azerbaycan.....	13

<u>Bağdat</u>	15
<u>Bedir</u>	20
<u>Boğdan (Buğdan)</u>	22
<u>Budin</u>	22
<u>Buhara</u>	23
<u>Bursa</u>	24
<u>Çin</u>	27
<u>Dicle</u>	28
<u>Edirne (Dârü'n-Nasr)</u>	29
<u>Eflak</u>	30
<u>Eğri</u>	31
<u>Erzincan</u>	31
<u>Fırat</u>	33
<u>Galata</u>	34
<u>Germiyan</u>	35
<u>Göksu</u>	36
<u>Hayber</u>	37
<u>Hicaz</u>	38
<u>Horasan</u>	40
<u>İslimye</u>	44
<u>İstanbul (Kostantin/Dersaadet)</u>	44
<u>Kâbe</u>	46
<u>Kâbil</u>	47
<u>Kaf Dağı</u>	48
<u>Kahire</u>	50
<u>Karaman</u>	50
<u>Kâşân</u>	51
<u>Ken'an</u>	52
<u>Kerbelâ</u>	53
<u>Keşmir</u>	54
<u>Kırım</u>	54
<u>Kirman</u>	55
<u>Kızılırmak</u>	56

<u>Konya.....</u>	<u>56</u>
<u>Maçin.....</u>	<u>57</u>
<u>Manisa.....</u>	<u>57</u>
<u>Medine (Yesrib).....</u>	<u>58</u>
<u>Mekke (Batha).....</u>	<u>59</u>
<u>Mısır.....</u>	<u>60</u>
<u>Necef.....</u>	<u>61</u>
<u>Nil.....</u>	<u>62</u>
<u>Nişâbur.....</u>	<u>63</u>
<u>Sâdâbâd.....</u>	<u>66</u>
<u>Safâ ve Merve.....</u>	<u>67</u>
<u>Semerkant.....</u>	<u>68</u>
<u>Sivas.....</u>	<u>69</u>
<u>Şâm (Dımaşk).....</u>	<u>69</u>
<u>Şîraz.....</u>	<u>70</u>
<u>Şîrvan.....</u>	<u>71</u>
<u>Tebriz.....</u>	<u>72</u>
<u>Tiflis.....</u>	<u>72</u>
<u>Tophâne.....</u>	<u>73</u>
<u>Tuna.....</u>	<u>74</u>
<u>Tunca.....</u>	<u>74</u>
<u>Umman.....</u>	<u>77</u>
<u>Vardar.....</u>	<u>78</u>
<u>Yemen.....</u>	<u>78</u>
<u>BÖLÜM V.....</u>	<u>80</u>
<u>SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....</u>	<u>80</u>
5.1 <u>Sonuç ve Tartışma.....</u>	<u>80</u>
5.2 <u>Öneriler.....</u>	<u>81</u>
<u>KAYNAKÇA.....</u>	<u>82</u>

ÖZET

Dîvan Şiirinde Yer Adları Ve Bunların Mitolojik Özellikleri

Alper Haluk ERASLAN

Yüksek Lisans Tezi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet AKKAYA

13-19. yy.lar arasında Anadolu'da oluşmuş ve İslam kültürünün özelliklerini yansıtmış olan Dîvan şiiri, üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş kültürel birikimine sahip olmuştur.

Yayıldığı bu geniş coğrafya ve kültür birikimiyle zengin bir şiir dili oluşmuş ve etkisini günümüze kadar taşımıştır.

Altı asır boyunca çeşitli evrelerden geçen Dîvan şiirinde Osmanlı Devleti'nin etkisiyle birçok ülke ve şehirden söz edilir. Bu yer adları kimi zaman sadece coğrafi mekân olarak kullanılırken kimi zaman da tarihi ve ekonomik önemiyle şiirde yer bulmuştur.

Halifelik makamı oluşuyla Bağdat, kumaşıyla meşhur Halep, baharatıyla Hindistan, kılıcıyla Şam bunlardan bazılarıdır.

Ancak bazı şehirler vardır ki onlar şiirimizin geleneğini ve hayal dünyasını temsil etmektedir. Sevgilinin eşiği ve köyünü tavaf eden şair için Kâ"be, sevilenin inci dişleri için Aden ve Bahreyn, kırmızı, can yakan dudaklar için Bedehşan, benzersiz olan o güzelin güzelliği ve kokusu için Çin şairlerin kimi zaman teşbih, iham, tevriye gibi sanatlarla kullandığı şehirlerin başında gelir.

Bu çalışmayla şiirimizde kullanılan yer isimlerinin coğrafi ve tarihi özelliklerinden bahsedip dîvan taramalarıyla bu şehir ve ülkelerin Dîvan şiirimizdeki önemini örnekleyecek metin ve beyitler kullandık.

Anahtar Kelimeler: Dîvan Şiiri, Ülke, Şehir, Mitoloji, Meşhur özellik.

ABSTRACT

Place Names in Divan Poetry and Their Mythological Features

Alper Haluk ERASLAN

Master's Degree, Turkish Language Education

Dr. Faculty Member Mehmet AKKAYA

Composed between 13-19 century in Anatolia and reflected features of Islamic cultures, Classical Turkish Poetry has had a wide cultural knowledge of Ottoman Empire which has outspreaded to three continent.

With its this wide spreaded in geography and its cultural richness, it has had a rich language and continued to keep its effectiveness.

In Classical Turkish Poetry which passed through various periods during the six centuries, several countries and cities have been mentioned by the influences of Ottoman Empire. These places" names were used for just geographical location and sometimes were replaced in poetry to their historical and economic importance.

Baghdad important for caliphate outority, Halep famous for fabric, Indian for special spices, Damascus for saber are some of the examples of these.

But there are some cities that symbolize our customs and fictions of poetry. For poetry who circumambulate to this dear"s step and villiage for belaved"s pearl teeth Aden and Bahreyn for red and vicious lips. Bedehshan for her unique beauties and odour Chinese poetries use art such as comporision doubt and implied.

For this work we use text and verse which sample the importance of classical poetry which searching classical poetry and we mention the historical and geographical features of places" names in poetry.

Key Words: Dîvan poetry, Country, City, Mythology, Famous feature.

BÖLÜM I

GİRİŞ

Altı asır boyunca geniş bir coğrafyada etkisini sürdüren Dîvan edebiyatı en çok şiir alanında etkili olmuştur. Şairler şiirleriyle kimi zaman beşeri aşkı kimi zaman ilahi aşkı işlemişlerdir. Bazen önemli bir şahsiyeti överken yeri geldiğinde hicvetmekten de kaçınmamışlardır. Gelenek görenekten efsaneye, dini konulardan çeşitli bilimlere, mitolojik unsurlara kadar birçok konuyu söz sanatlarıyla süsleyerek şiirlerinin hamurunu oluşturmuşlardır.

Geniş bir coğrafyada etkisini sürdürdüğü için birçok şehir ve ülkede şairler yetişmiş ve bu şehirler de diğer konular gibi Dîvan şiirimizin muhtevasını oluşturmuştur.

Bahsedilen ülke veya şehirler bazen sadece coğrafi bir mefhum olarak bazen de farklı özellikleriyle şiirde yer almıştır.

Dîvanlardaki çeşitli nazım biçimlerinde kullanılan yer adlarının tespit edilip bu isimlerin nasıl, niçin ve hangi anlamda kullanıldıkları bu çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır. Şiirlerde geçen şehir ve ülkelerin isimlerinin özellikleri, şiirlerde hangi özelliğiyle kullanıldığı belirlenerek dîvanlardan şiir örnekleriyle desteklenmiştir.

Hem şehirlerin özellikleri için hem de şiir örnekleri için birçok kaynak eser ve divan incelenmiş bunlardan konuya uygun olanlar belirlenerek teze eklenmiştir. Şiir örnekleri verilirken şiirin altına şairinin ismi, nazım şeklinin kısaltması, nazım şeklinin numarası, beyit ya da bent numarası eklenmiştir. Örneğin “Şeyhî G 35/2” gibi.

1.1. Problem Durumu

Dîvan şiirinde kullanılan yer adlarının hangi özellikleriyle kullanıldığı şiirimizin zenginliğinin bir göstergesidir. Yapılan bu çalışmayla Dîvan şiirinde geçen şehir ve ülkelerin isimlerinin özellikleri, şehirlerin tarihi ve kültürel önemi ve Dîvan şiirinde hangi özelliğiyle kullanıldığı belirlenerek incelenen dîvanlardan şiir örnekleriyle bu şehir ve ülkelerin özellikleri yansıtılmaya çalışılmıştır.

Her şehrin farklı özelliğinin olması, şairlerin şehirleri farklı özellikleriyle kullanması bakımından şiirin zengin bir anlam içermesi kimi zaman şiirleri anlamada zorluklar meydana getirmiştir.

1.2. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı dîvanlardaki çeşitli nazım biçimlerinde kullanılan yer adlarının tespit edilerek bu isimlerin ne sebeple, nasıl, hangi anlamda kullanıldıklarını belirlemektir.

Bu çalışma ile dîvanlarda yer alan şiirlerde;

- Kullanılan yer adlarını araştırmak,
- Bu yer adlarının hangi özellikleriyle kullanıldığını belirlemek,
- Yer adlarının varsa mitolojik özelliklerini açıklamak,
- Yer adlarının kültürel, siyasi ya da ekonomik özelliklerini açıklamak,
- Şairlerin şiirlerinde yer isimlerini hangi nedenle kullandıklarını belirlemek amaçlanmıştır.

Bu çalışma Dîvan şairlerinin gelenek ve hayal dünyasını birleştirerek yaşadığı, gezdiği yerleri şiir malzemesi olarak nasıl kullandıklarını; coğrafi, tarihi ve kültürel zenginliklerin Dîvan şiirimizin anlam ve anlatımını nasıl zenginleştirdiğini, şiirimizin şair ve gelenek ile zihniyet kavramlarıyla nasıl harmanlandığını görmek bakımından önem arz etmektedir.

1.3 Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Dîvanlarda yer alan şehir ve ülke isimleri ne sebeple, nasıl, hangi anlamda kullanılmışlardır?

Edebiyatımızda Dîvan şiiri önemli bir yere sahiptir. Ancak Dîvan şiiri anlam ve anlatım zenginliği bakımından bazı güçlükler doğurmaktadır. Bu nedenle Dîvan şiiri, üzerine çokça durulması gereken bir husus arz etmektedir.

Çalışmanın temeli şiirlerdeki yer adlarının nasıl kullanıldığını tespit etmektir.

Yer adlarının mitolojik özellikleri nedir?

Yer adlarının kültürel, tarihi vb. özellikleri var mıdır?

Yer adları nazım biçimlerinde nasıl, ne şekilde ve hangi anlamda kullanılmıştır?

1.4 Sınırlılıklar

Bu araştırma incelenen 17 dîvan, 3 makale, 1 tez çalışması, 5 ansiklopedik sözlük ve dîvanlarda yer alan nazım biçimleriyle sınırlıdır.

1.5 Sayıtlılar

Dîvanlarda yer alan şehir ve ülke isimlerinin ne sebeple, nasıl, hangi anlamda kullanıldıkları incelenmiştir.

1.6 Tanımlar

Divan şiiri coğrafyası birçok şairin yaşadığı ve yetiştiği şehirdir. Divan şiirinde yer alan yer adlarının özellikleri şiirimizin zenginliğidir. Coğrafi, tarihi ve kültürel zenginlikler Divan şiirimizin anlam ve anlatım zenginliğidir. Din ve tasavvuf unsurları, ünlü şahsiyetler, mitolojik kahramanlar şehir ve ülke adlarının özelliklerini yansıtan en önemli yapı taşlarıdır. Bazı coğrafi mekanlar devrin özelliklerine tanıklık eden, tarihi ve didaktik özellik gösteren, şairin hayal dünyasıyla bütünleşen yaşadığı ve gezdiği yerlerdir.

BÖLÜM II

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

2.1 İlgili Yayın ve Araştırmalar

Çalışmamızın amacı ve konusu “Dîvan Şiirinde Yer Adları ve Bunların Mitolojik Özellikleri”dir. Dîvan şiiri geniş bir kültür birikimine sahip olduğu için yüzlerce dîvan bulunmaktadır. Bu nedenle araştırmamızda sınırlama yapılarak bazı dîvanlar incelenmiş ve kaynak gösterilmiştir.

Araştırmamızı oluşturan dîvanlar şunlardır:

1. Akdoğan, Yaşar (2012). **Ahmedî Divanı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
2. Ayan, Hüseyin (1981). **Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
3. Ayan, Hüseyin (1990). **Nesîmî Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
4. Çavuşoğlu, Mehmed ve Tanyeri, M. Ali (1987). **Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: III. Cilt**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
5. Ertem, Rekin (1995). **ğeyhülislâm Yahyâ Bey Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
6. İpekten, Halûk (1990). **Nailî Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
7. İsen, Mustafa ve Kurnaz, Cemal (1990). **ğeyhî Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
8. İsen, Mustafa (1990). **Usûlî Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
9. Küçük, Sabahattin (2012). **Bâkî Divanı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
10. Macit, Muhsin (2012). **Nedîm Divanı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
11. Okçu, Naci (2012). **ğeyh Gâlib Divanı**. Erzurum: Kültür Bakanlığı Yayınları.
12. Tarlan, Ali Nihad (1992). **Hayâfî Bey Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.

13. Tarlan, Ali Nihad (1997). **Necâtî Beg Divanı**. İstanbul: MEB.
14. Tarlan, Ali Nihad (2001). **Fuzûlî Divanı ğerhi**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, Ali Nihad (1992). **Ahmet PaĒa Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.

15. Üst, Sibel (2012). **Edirneli Nazmî Divanı**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri.
16. Yenikale, Ahmet (2012). **Sünbül-zâde Vehbî Divanı**. Kahramanmaraş: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Araştırmamızla ilgili daha önce yapılmış olan makale ve tezler de incelenmiştir. Bu çalışmalar şunlardır:

1. Argun, Menşure Pınar (1996). Divan Şiirinde Yer Adları (Bitirme Çalışması). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü.
2. Arıkoğlu, İsmail (2008). Divan Şiirinde Şehir Adlarının Tevriyeli Kullanımı Aydın-Tire Örneği. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. Sayı 23. Bahar. s. 177-186.
3. Turan, Selami (2009). Necâtî Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları. **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 20. Aralık. s. 135-154.
4. Yeniterzi, Emine (tarihsiz). Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şiirlerin Meşhur Özellikleri. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Cilt 3. Sayı 15. s. 301-334.

Çalışmamız esnasında yararlandığımız sözlükler şunlardır:

1. Akbayar, Nuri (2003). **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
2. Devellioğlu, Ferit (1999). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**. Ankara: Aydın Kitabevi.
3. Komisyon. (1988-2011). **TDV Ğslâm Ansiklopedisi**. Cilt 1-40, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası- Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık.

4. Onay, Ahmet Talat (1993). **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve Ğzalı**. (Haz.: Cemal Kurnaz). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
5. Pala, İskender (1999). **Ansklopedik Divan ğiri Sözlüğü**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma modeli olarak daha önce yapılmış benzer çalışmalar örnek alınmış, bu çalışmalar daha da genişletilerek sunulmuştur.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada gözlem, doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılmıştır.

Yer adlarının mitolojik, kültürel, tarihi özelliklerinin ne olduğu,

Dîvanlardaki nazım biçimlerinde nasıl, ne şekilde kullanıldığı bulunmaktadır.

Verilerin ne doğrultuda sunulacağı belirlenerek dîvanlardaki şiirlerden örneklere yer verilmiştir.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evrenini dîvanlar, sözlükler ve daha önce yapılmış çalışmalar oluşturmaktadır.

Araştırmamızın örneklemini ise incelemiş olduğumuz 17 dîvan, 3 makale, 5 sözlük ve tez çalışması oluşturmaktadır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Çalışmamızda dîvanlar, makaleler, tezler ve sözlükler incelenmiş, bu yayınlarda bulunan yer isimleri göz önüne alınarak fişlenmiştir. Elde edilen veriler çalışmamıza eklenmiş ve sonuca varılmıştır.

Bilgi toplama kaynağı olarak çeşitli dîvanlar, ansiklopediler, makale ve tezler kullanılarak kaynak gösterilmiştir.

3.5. Veri Çözümleme Teknikleri

Veri çözümleme tekniği olarak içerik ve betimsel analizden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler belirlenip yorumlanmış ve sonuçlar çıkarılmıştır. Kavramlar ve temalar saptanarak anlaşılır hale getirilmiştir.

Bu doğrultuda dîvanlar incelenmiş ve yer isimlerinin kullanımı kaynaklarla desteklenerek bir araya getirilmiş ve sonuçlara varılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. ÜLKELER, BÖLGELER VE ŞEHİRLER

Aden

Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başkentidir ve tarihî bir limandır. Tarihi milattan önce 4000 yıllarına kadar uzanan Aden'in Şeddâd b. Âd tarafından kurulduğu rivayet edilir. Şehir, Hindistan'dan gelen deniz ticaret yolunun Asya tarafındaki son durağı olması bakımından, Firavunlar devrinde önem kazanmıştır. Taberî'nin kaydettiğine göre Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürdükten sonra kız kardeşi ile birlikte Yemen'den Aden'e kaçmıştır. (Bilge, 1988: 367)

Dîvan şiirinde Aden, incisi sebebiyle söz konusu edilir. Sevgilinin dişleri de dürr-i Aden'dir. Yine sevgilinin teri, vuslatı; aşığın gözyaşı ve şairin şiiri için de inci sözü kullanılır.

Merhamet kılmaz isen ey dişleri dürr-i „Aden
Ha Necâtî ha bir âvâre gözi yaşlu yetîm

Necâtî Beg G 352/5

Başlayup cûşişe tab,,ımda mezâyâ-yı sühan
Mevc-hîz oldu yine lücce-i deryâ-yı Aden

Nedîm K 2/1

Yaşumuz dökmege ol dürr-i „Adendür bâ"ıs
Gönlümüz düşmege ol çâh-ı zekandur bâ"ıs

Bâkî G 26/1

Ne cevher eyledün dendânı vasfin sanma ey Zâtî
Senün nazmun gibi dürlerdürer bahr-i „Aden içre

Zâtî G 1440/7

Ankara

Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentidir. Çeşitli devirlerde şehrin ismi Ankyra, Ankras, Angora, Engürü, Engüriye şeklinde geçmektedir.

Grek tarihçisi Pausanias burayı Frig Kralı Midas'ın kurduğunu ve orada bulunduğu bir gemi çapasını sembol olarak şehre Ankyra (Grekçe "gemi çapası") ismini verdiğini rivayet etmektedir. Stephanos Byzantios ise, Pausanias'tan daha önce yaşamış olan Afrodisyashlı Apollonios'a atfen, Pontus Kralı Mithridates'in (MÖ 111-63) müttefiki olarak Mısırlı Ptolemaioslara karşı savaştan Galatların, kazandıkları bir deniz savaşı şerefine bu şehri kurduklarını ve zaferin sembolü olarak Ptolemaioslardan ele geçirdikleri gemi çapasından dolayı da adını Ankyra koyduklarını yazmakta, o devre ait Ankara sikkelerinde de bir çapa resmi bulunmaktadır. Ankyra'nın İslâmî devirde aldığı Engürü, Engüriye gibi şekiller de Müslüman halkın bu adı Farsça engûr (üzüm) kelimesine benzetmesinden kaynaklanmıştır. (Erdem, 1991: 202)

Endüstri ve ticaret şehri olan Ankara Dîvan şiirinde coğrafi bir mefhum olarak kullanılır.

Ġsmâil Efendi mürĠid-i râh-ı sevîyy

Erbâb-ı safâya kavli burhân-ı kavî

Ol fâzıl-ı yektâyâ yeter kim bu kemâl

Şârih deseler fehm olunur Ankaravî

Şeyh Gâlib Rubaî 20

İki cihânda seni gamdan ede Hak âzâd

Eger bu bedeni âzâd edersen Ankaradan

Ahmet Paşa Kıt'a 45/5

Arafat

Mekke'nin doğusunda, haccın en önemli rüknü olan vakfenin yapıldığı yerdir.

Kelime olarak “bilme, anlama, tanıma” ve “güzel koku” gibi mânalara gelen bir kökten türemiştir. Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın yeryüzüne indikten sonra burada buluşup tanışmaları veya Cebrâil'in Hz. İbrâhim'e haccın nasıl ve nerelerde yapılacağını öğretirken Arafat'a geldiklerinde ona, “Arefte?” (anladın mı, tanıdın mı?) diye sorması, onun da “Areftü.” (anladım, tanıdım) demesinden dolayı buraya Arafat veya Arefe dendiği kaynaklarda zikredilmiştir. Ayrıca dünyanın her tarafından gelen insanların bu yerde birbirleriyle görüşüp tanışmaları veya günahlarını itiraf ederek Allah'tan af dilemeleri, af dileyenlerin affedilmelerinden sonra günah kirlerinden temizlenip Allah katında güzel bir kokuya sahip olmaları sebebiyle bu adın verildiği de ileri sürülen görüşler arasındadır. (Boks, 1991: 261)

Hz. Peygamber'in “Hac Arafat'tır.” buyurması, İslâm'ın beş şartından biri olan hac ibadetinin yerine getirilmesinde Arafat'ın ne kadar önemli bir yeri olduğunu göstermiştir. Bu hadiseye dayanılarak bütün mezheplerde Arafat'ta vakfe haccın rükünlerinden sayılmıştır.

Hz. Peygamber'in de hacılara burada hitap ettiği söylenir. Diğer adı Rahmet Dağı'dır.

Dîvan şiirinde haccın yapıldığı mekân, Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın buluştukları yer olarak kullanılır ve Kâbe ile birlikte anılır.

Deryûzeğe çıkdı yolu hacc ü Arafâtın

Döndü dolaşıp arz-ı merâm eyledi vâiz

Şeyh Gâlib G 150/5

Lebbeyk uranların Arâfâtında aşkının

Teslîm-i cândan özge kapında rızâsı yok

Nesîmî G 34/3

Aras

Doğu Anadolu Bölgesi'nden doğup Türkiye sınırları dışında Hazar Denizi havzasına ulaşan akarsudur.

Aras'ın tarih boyunca devam eden önemi, eski dönemlerden beri çeşitli ülkeler arasında sınır teşkil eden bir akarsu olması, mühim yollara güzergâh teşkil etmesi ve bunun sonucunda da istilâ ordularının bu nehir boyunu izlemeleri ve birçok önemli savaşların bu nehrin havzasında yapılmış olmasıdır.

Aras üzerinde çeşitli çağlarda kanallar açılmış, böylece Aras kıyıları hayli imar görmüştür. Ad ve Semud kavimlerine dair harabeler olduğu söylenir. Birçok harap şehir ve köy olduğu rivayeti vardır. Eski dinlerin gelişme yatağı olarak bu bölgenin kabulü Aras nehri sularını da efsaneleştirmiş ve birçok hastalığa deva olduğu kabul edilmiştir. Hatta bir rivayette Aras, cennetten çıkan dört nehirden biri sayılmaktadır.

Dîvan şiirinde; iki kola ayrılması, iki gözden akan yaştır. Aşığın gözyaşları için müşebbehün-bihtir.

Lebüñ şavkı-y-la ki oldur Âb-ı kevser

Gözümden dökilen Nîl ü Arasdur

Ahmedî G 201/5

Gelse elinden kişinüñ ol ki âh

Gözi yaş eylese „ayn-ı Aras

Edirneli Nazmî G 2774/4

Çün cemâlin hasretinden anca feryâd eylerim

Merdüm-i çeşmim akıtır çeşmeler misl-i Aras

Nesîmî G 198/4

Şevk yazısında yandılar zülâl-i vasl için

Teşne-diller gözlerinden döktü Ceyhûn u Aras

Şeyhî K 2/7

Aydın

Ege Bölgesi'nde, Büyük Menderes Vadisi'nin kuzey kenarında ve Aydın Dağları'nın güney eteğinde yer alır.

İlk Çağlardaki adı Tralles'tir. Türkler tarafından ele geçirildiğinde Güzelhisar adını almış, Osmanlılar devrinde bilhassa XVII. yüzyılda Menemen'in kuzeyindeki Güzelhisar'dan ayırt edilmek için, Aydın sancağındaki Güzelhisar anlamında Güzelhisâr-ı Aydın veya Aydın Güzelhisarı adıyla şöhret kazanmıştır. XIX. yüzyıl sonlarına doğru ise Güzelhisar ismi unutulmuş ve yalnızca Aydın adı ile anılır olmuştur. (Emecen, 1991: 235)

Şehrin Kurşunlu bedesteni, saraç dükkânları, helvacı çarşıları, sinici ve bakırcılarından uzun uzadıya bahseden Evliya Çelebi, buranın helvasının, pamuğunun, iplik, bez, dimi gibi pamuklu mâmullerinin, bademinin, susamının, karpuz, kavun, limon, turunç ve beyaz ekmeğinin pek meşhur olduğunu kaydeder.

Dîvan şiirinde Aydın ili; adının ışıklı, aydınlık manasından hareketle Tire'nin karanlık anlamı ile îhâm-ı tezâd yapılarak kullanılır.

Ruhunda hoş yaraşmış hâl-i miskîn
Nitekim Aydın içinde Tire

Necâfî Beg G 531/4

Akşehre alnını yüzün Aydın eline
Miskin saçını mülk-i Karamana vermezem

Hayâlî G 343/3

Azerbaycan

Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Güney Kafkasya'da bulunan devlettir.

Azerbaycan kelimesi, Gaugamela yenilgisinden (MÖ 331) sonra Büyük İskender'in hizmetine giren İranlı satrap Atropates'in adından gelmektedir. Atropates, İskender'in ölümünden sonra, önceleri onun adına yönettiği Küçük Medya (Media Minor) bölgesinde müstakil bir krallık kurmuş ve bu devlete "Atropates'in ülkesi" anlamında Grekçe Atropatene adını vermiştir. Daha sonraları Ermenicede Atrapatakan, Orta Farsçada Aturpatakan, Süryânîcede Azarbaygan şeklinde telaffuz edilen kelime Arapçada g/c değişikliğiyle Azerbaycan'a dönüşmüştür. İsmi Pehlevîce âzer "ateş" ve bâykân "muhafız"

kelimelerinden teşkil edilmiş olduğu veya Azarbâz b. Bîvaresf şahıs adından geldiği gibi görüşler de bulunmaktadır. (Buniyatov, 1991: 318)

Dağları, ilginç bitki örtüsü ve şarabın mucidi olarak bilinen Cem'in mekânı olarak Dîvan şiirine girmiştir. Cem dünyayı dolaşırken Azerbaycan'a gelip burayı beğenmiş ve gündeğusunda yüksek bir tepeye mücevherlerle süslü bir taht koydurmuş, kendisi de mücevher işli bir kaftan giyip tahta oturmuştur. Güneş doğunca taht, tac ve kaftan parlamaya başlamış halk bunu görünce o güne nevrûz (yeni gün) Cem'e de Cem-Şîd (Işık Şahı) demişlerdir.

Mülk-i Pûristân u Gürcistân u Azerbaycân

Her biri sad şehriyârı sâhib-i şân eyledi

Nedîm K 25/26

Ser-âgâz itdi nev-rûz-ı „Acemden bülbül-i şeydâ

Kılıp bir savt peydâ feth-i Âzerbâycân üzre

Bâkî G 419/6

Gerçi „Irâk u Isfahân olmuş makâm-ı „âşıkân

Hûbân-ı Âzerbâycân pek âşinâ bîgâneye

Sünbül-zâde Vehbî G 229/5

Havf-ı tîguñdan hirâsândur Horâsân u „Irâk

Halk-ı Âzerbâycân od üzredür san bî-karâr

Edirmeli Nazmî K 15/61

Bâbil

Eski Mezopotamya'nın en büyük ve en ünlü şehridir.

Akadca “tanrının kapısı” anlamına gelen Bâbil adı (bâb “kapı”, ili “tanrının”), İbrânicede Bâbel/Bâvel, Persçede Babiruş ve Grekçede Babylon şekillerinde

kullanılmıştır. Şehrin adına ilk defa milattan önce III. bin yılın sonlarına ait Akad vesikalarında rastlanır ancak kuruluşunun çok daha önce olduğu tahmin edilmektedir. (Erdem, 1991: 392)

Bâbil'in Eski Çağ tarihinde klasik yazarları da etkileyen ve şehri tasvir ederken mübalağa yapmalarına sebep olan çok büyük bir şöhreti bulunmaktadır. Burası daima, özellikle semavî dinlerde insanoğlunun kendini beğenmişliğinin, Allah'a baş kaldırışının, ahlâksızlığın ve büyücülüğün merkezi kabul edilmiştir.

Dîvan şiirinde Bâbil; kuyu, büyü, Harut ve Marut ile kullanılır.

Çâh-ı Bâbil'dir devâtım hâme-i çâlâk-dest

Sihr-i Hârût'u derûnunda anıñ pinhân bulur

Sünbül-zâde Vehbî K 18/39

Gamze-i fettânımı koydun ki yıkdı âlemi

Bahse dalmışken çeh-i Bâbilde câdûlarla sen

Nedîm G 103/2

Gözün sihrinden ol Hârût u Mârût

Asılmış çâh-ı Bâbilde yeridir

Nesîmî G 113/3

İderse gözleri Hârût sihrini ne „aceb

Anuñ ki sîm-i zenahdanı çâh-ı Bâbildür

Ahmedî K 43/3

Bağdat

İslâm dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak'ın başkentidir.

VIII. yüzyılda Abbâsî Halifesi Ebû Ca,,fer el-Mansûr tarafından kurulmuştur.

Şehrin diğer isimleri Dârü's-Selâm, Medînetü's-Selâm ve Behişt-âbâd'dır.

Cennete benzetilen şehrin adına dair bir etimoloji; “bâğ-dâd” yani “Allah vergisi, lutfedilmiş bahçe” anlamındadır. Şehir Dicle kenarında, Dicle ile Fırat'ın birbirine en yakın

olduğu verimli topraklar üzerinde kurulmuştur. Bu yüzden Bağdat, Dicle veya Dicle ve Fırat'ın birleştiği yer olan Şatt'la birlikte anılır.

Bağdat, atasözlerimizde adı en çok geçen şehirlerden biridir: Ana gibi yâr/Ane gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyâr olmaz; Sora sora Bağdat bulunur; Balın olsun tek, sinek Bağdat'tan gelir; Âşık Bağdat sorulmaz; Yanlış hesap Bağdat'tan döner gibi atasözleri şiirlerde de ele alınır.

Şehir 1258'de Hülâgû Han tarafından yakılıp yıkılmış, bu Moğol istilası da şiirimizde konu edilmiştir.

Kâdirî tarikatında şeyhlerin çuhadan yapılmış tacına/başlığına da “Bağdat gülü” denir. Zenginliğin ve eğlencenin sembolü olan Bağdat'ta hırsız da çoktur. Ayrıca uzaklığı, Kerbela'nın yakınında bulunuşu, ticaret ve kültür merkezi oluşu ile de edebiyatta yer alır.

Dil-dâra senden olur ise bu'd-i maşrı kayn
Sa'y it gönül ki „âşık Bağdâd irak degül

Necatî Beg G 335/2

Fuzûlî eyledi âheng-i „ayş-hâne-i Rûm
Esîr-i mihnet-i Bağdâd gördüğün gönlüm

Fuzûlî G 199/7

Aşık Bağdâd ırâğ olmaz vücûdun fülkünü
Cûy-ı eşkin kûy-ı yâre irgürür mânend-i Şat

Şeyhülislâm Yahyâ G 167/2

Ceyş-i gam Dicle gibi etdi akın hısn-ı dile
Geldi cûşişle Hülâgû yine Bağdâd'a meded

Sünbül-zâde Vehbî G 45/3

Bağ-ı Ğrem

Ad kavminin kralı olan Şeddat tarafından tanrılık iddiasıyla cennet bahçelerine benzetilerek yaptırılan bahçedir. Allah'ın gönderdiği bir tufan ile yerle bir olmuştur.

Kelimenin aslı İbrânîce “Aram” dır ve “yüksek memleket” anlamına gelmektedir.

Dîvan şiirinde İrem kelimesi mutluluk verici, mâmur ve gösterişli binaları, vb. yerleri ifade eden bir mazmun olarak kullanılmıştır. Bağları ve rengârenk ağaçları ile İrem bahçeleri baharı temsil eder. Ayrıca sevgilinin bulunduğu evi, gezindiği bahçeyi vb. yerleri tanımlamada kullanılır.

İrem tasavvufî edebiyatta da “insanın gönlü, Tanrı ile buluşma yeri” anlamında bir remiz olarak kullanılmıştır.

Gül yanağında zülf-i perişan girih girih

Bağ-ı İremde sümbül ü reyhân girih girih

Necatî Beg G 524/1

Aceb mi bâğ-ı İrem nüshasını nesh etse

Bu fasldır çü muhakkak behiştten bir bâb

Şeyhî K 15/5

O zibâ tarh ile bir dil-güşâ kasr-ı İremdür kim

Getürmiş bunda vaz" itmiş felek aynı ile gûyâ

Cevrî Tarih 39/2

Ey perî bu hüsn ile benzer ki hûrî-zâdsın

Yâ İrem bağından ermiş sîm-ten şimşâdsın

Ahmet Paşa G 249/1

Bahreyn

Basra Körfezi"nde otuz beş adadan oluşan ülkedir.

Adı adaların en büyüğü olan Bahreyn"den gelir; tarihin en işlek denizyolu üzerinde önemli bir stratejik noktada yer alması, sığ sularında kolaylıkla elde edilebilen kaliteli inci bulunması ayrıca zengin hurmalıklara sahip olması sebebiyle ilk devirlerden itibaren iskân edilmiş ve pek çok istilâya mâruz kalmıştır.

Arapça bahreyn kelimesi “iki deniz” anlamındadır. Kur’ân-ı Kerîm’de Kehf sûresinde Hz. Mûsâ’nın Hızır’la buluşmak üzere varmak istediği yerden söz edilirken “iki denizin birleştiği yer” anlamında “mecmau’l-bahreyn” tabiri kullanılmış, Furkân ve Fâtır sûrelerinde bu iki denizden birinin tatlı ve içimi hoş, diğerrinin tuzlu ve acı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Furkân ve Rahmân sûrelerinde bu iki denizin arasında, birbirine karışmalarını önleyen berzahtan (gözle görülmeyen ve tatlı suyu tuzlu suya karıştırmayan bir engel) söz edilmiş, Neml sûresinde ise berzah yerine hâciz (engel) tabiri kullanılmıştır. (Kırca, 1991: 491)

Dîvan şiirinde Aden yanında Bahreyn de incileriyle şöhret kazanmıştır. Hem yer adı olması hem de iki deniz anlamına gelmesi sebebiyle telmih, tevriye ve iham sanatlarına uygun olarak kullanılmıştır. Aşığın gözleri ve gözyaşları için de müşebbehün-bihtir.

Her-dem nisâr itmege yâruñ hayâline
Bahreyni gözümüñ döker uş lü“lü-yi hoş-âb
Ahmedî G 54/3

Dişlerin aksi Nesîmînin gözüne düşeli
Bahr-ı Bahreyn olmuş ol lü“lü“-i şeh-vâr andadır
Nesîmî G 45/8

Görüp yüzümdeki Bahreyni çeşm-i lü“lü-bar
Key ıztırâba düşer reşk edip bana deryâ

Hayâlî G 10/3

Basra

Hz. Ömer tarafından kurulan Irak’ta bir şehirdir.

Keldânîler zamanında Teredon, Sâsânîler devrinde Vehîştâbâd Erdeşir diye bilinen şehir Arapların Hureybe dediği harabeleri üzerinde kurulmuştur. Hulefâ-i Râşidîn zamanında yıldızı parlamış, Emevîler ve Abbasîler döneminde büyük,

zengin ve gelişmiş bir şehir olmuştur. Zamanla bu özelliklerini kaybeden Basra, 1258'de Moğollar tarafından yakılıp yıkılmıştır. (Bakır, 1992: 108)

Kent 656 yılında Hz.Muhammed'in eşi Hz. Ayşe ile damadı ve dördüncü halife Hz. Ali arasındaki Cemel (deve) vakası olarak bilinen olaya sahne olmuştur.

Dilimize yerleşen ba'de harâbe'l-Basra (Basra harap olduktan/iş işten geçtikten sonra) deyimiyile anılır. Deyimin nasıl ortaya çıktığına dair bir rivayet anlatılır. Basra'da fakir biri açtır, kimse bir dilim ekmek vermez. Sadece bir kasap acır, bir parça çiğ et atar önüne. Adamcağız açlıktan ölmek için eti pişirmek ister ama kimden ateş istediyece red cevabı alır. Elini açar: "Allahım, şu eti pişirecek bir parça ateş ver!" diye dua eder. Bu sözler ağzından çıkar çıkmaz Basra'da büyük bir yangın çıkar. Herkes canının, malının derdindeyken, o bir köşede etini pişirir. Daha önce ateş istediklerinden birisi adamı görür ve "Sonunda ateşi buldun." deyince, adam "Basra harap olduktan sonra..." der.

Basra, ticari ve kültürel hayatıyla şiirde geçmekle beraber Dîvan şiirinde genellikle meşhur olan "balından" dolayı söz ve dudak için teşbih unsuru olarak kullanılır.

Allâh nice lezîz olur ebyâtı şî'rünün
Her biri Basra balıdur ey Zâtî bu kutu

Zâtî G 1789/5

Hâne-i kalb harâb olmadan eyle çâre
Lutfu ne merhametin ba'de harâbü'l-Basra

Şeyhülislâm Yahyâ Matlalar 101

Rûm u Mısr u Basra vu Bağdada hükündür revân
Hindi aldın tâlib-i iklim-i Türkistân mısın

Hayâlî K 20/14

BedehÇan

Afganistan'ın kuzeydoğusunda merkezi Feyz-âbâd olan eyalettir. Eski Çağ tarihinde Bakteria olarak geçer. Çok eski zamanlardan beri burada, bedahş denilen yakut madeni çıkarılır. Şehrin adının da bu kelimedenden geldiği sanılmaktadır.

Fars şiirinde la'l-i bedehşani yahut la'l-i bedehşi tabiri, mecazen şarabı yahut sevgilinin dudağını ifade eder ve dudak la'l-i Bedehşan'a benzetilir.

Edebiyatımızda la"l denilen kırmızı renkli değerli taşın çıktığı yer olarak tanınır. Bu taşın madenden çıktığı zaman renginin soluk olduğuna, ciğer kanına bulanıp güneşte bekletilince parlak kırmızıya dönüştüğüne inanılır. Bu yüzden Dîvan şiirinde genellikle güneş ve kanla birlikte ele alınır.

La"l-gûn katreler akıtduğı demler çeşmüm

Ayaguñ toprağına kân-ı Bedahşân dirler

Bâkî G 144/5

Mey midir ruhsârını mihr-i dırahşân eyleyen
La,,lini sâgar mıdır kân-ı Bedahşân eyleyen

Nedîm G 105/1

Yâkût dudaguñı ki cân kûtıdur gören
Hâşâ ki ide la"l-i Bedahşânı ârzû

Ahmedî G 531/2

Ben nice cân virmeyem şol lebleri mercâna kim
Böyle bagrı taş iken lâ'l-i Bedahşân imrenür

Necatî Beg G 132/4

Bedir

Bedir, Medine'nin güneybatısında bulunan küçük bir kasabadır.

Hz. Peygamber ile Mekke'li müşrikler arasındaki ilk savaşın adıdır.

Dîvan şiirinde yer adı olarak kullanılan Bedir Hz. Peygamber'in yaptığı savaş vasıtasıyla ifade edilir.

Aynı zamanda Bedir, sözlükte "olgun, tamam, kâmil" anlamına gelen, ayın en parlak halini ifade eder. Bu özelliğiyle de Dîvan edebiyatında güzellik, tasavvufta da vahdet

sembolü olarak kullanılan bir teşbih unsurudur. Sevgilinin güzelliği, yüzü, kendisi aya benzetilir.

Kılıcından oldu pür-hûn çâh-ı Bedr

Barmagı-y-la oldu dü-nîme mâh-ı Bedr

Ahmedî Münâcât Beyit 46

Mu" cizâtı vasfıdır çarhûn medâr-ı gerdişi

Mihr Hayber meh gazâ-yı Bedri söyler rûz u şeb

Şeyh Gâlib K 1/23

Dünle tolundugına tana kaldugum bu kim

Bedr olmuş idi bürc-i sa"âdetde mâh „di

Necatî Beg

Mersiye-i Şeh-zâde Sultan Mahmûd 5/6

Gazâ-yı Bedr'i yâd etdirdi tâb-ı berk-i şemşîriñ

Olup „ayyûka dek pertev-feşân şevketlü hünkârım

Sünbül-zâde Vehbî K 35/4

Bîsütûn (Kûh-Ken)

Şirin" in emriyle Ferhat" ın deldiği dağdır. Bugün Bağdat, Hemedan arasında kalır.

Dîvan şiirinde daha çok Ferhat ile Şirin kıssasından dolayı anılır.

Hikâyeye göre Ferhat, Şirin" e âşıktır. Şirin aşkının ispatı için mühendis olan Ferhat" tan bu dağı delmesini ister. Böylece bu dağın içinden geçen kanal vasıtasıyla Şirin taze süt içebilecektir. Ferhat da kazmasını vurup dağı deler.

Bîsütûn genelde Ferhat sebebiyle söz konusu olur. Dağın direksiz ve dayanağı olmayışı dolayısıyla da aşılması zor engel olarak gösterilir.

Beka-yi sûret-i Şîrin için tevfiik mi" mârı

Binâ-yi ışk-ı Ferhâd" un esâsın Bîsütûn

etdi

Fuzûlî G 290/6

Bî-sütun Ferhâda hem-âheng ise Kaysın dahı

Nâle-i zencîr usûl-i nağme-i feryâdıdır

Nedîm G 22/4

Tutdı başın tîşe-i merge gam-ı Şîrîn ile

Ehl-i „aşk içre anuñ“çün Kûh-ken serdârdur

Bâkî G 110/3

„Aşk te“sîrin görün ki ol kadar temkîn ile

Tîşe-i Ferhâddankendin tağıtdı Bîsütûn

Şeyhülislâm Yahyâ G 263/2

Boğdan (Buğdan)

Romanya“nın Moldavya bölgesine Osmanlı döneminde verilen addır.

Çok erken devirlerden itibaren meskûn olan bu yörenin bilinen ilk sakinleri İskitler ve Daklar"dır. Türkler ilk defa Çelebi Mehmed zamanında (1413-1421) Eflâk"ı vergiye bağladıktan sonra Boğdan topraklarına girmişler, Akkirman"ı kuşatmışlar fakat alamamışlardır. II. Murad zamanında da Osmanlı-Boğdan münasebetleri devam etmiş ve İstanbul"un fethinden sonra bu prenslik Osmanlı Devleti"ne tâbi olmuştur. (Özcan, 1992: 269)

Dîvan şiirinde genellikle tarihi özellikleriyle zikredilmektedir.

Hoş aldı Hazret-i Hân Bâyezid-i Osmâni

Kili ile Kara Buğdandan Akkermanı

Necatî Beg K 25/1

Budin

Bugünkü Macaristan"ın başkenti Budapeşte"nin bir kısmı olan Buda"nın Osmanlılar dönemindeki adı ve eyalet merkezidir.

“Macarca Buda adıyla anılmakta olup Macaristan'ın kuzeyinde Tuna Irmağı'nın sağ yakasında yer alır. Nehrin sol kıyısındaki Peşte, Buda'nın kuzeyindeki Obuda (Eski Buda) ile birlikte bugünkü Budapeşte şehrini teşkil eder.”

145 yıl bir Osmanlı eyaleti ve merkezi olan Budin Dîvan şiirinde askeri güzergâh ve beylerbeyliği olmasıyla geçer.

Diyâr-ı Engürûs ile idersin „ahd-ü-peymânı
Gele küffâr-ı Budinün bula teşrîfin îmânun

Necatî Beg K 13/21

Budin eyâletine oldu izz ile nâil
Virildi ana vezâretle mansıb-ı garrâ

Cevrî Tarih 36/2

Buhara

Mâverâünnehir“de tarihî bir şehirdir. Bugün Özbekistan sınırları içinde bulunmaktadır.

V. yüzyıl Çin kaynaklarında Buhara'nın merkezi Nûmickes“ten (Bûmickes) Numi şeklinde söz edilir. Buhara adı ilk defa Pu-ha şeklinde 630 yılı civarında Çinli seyyah Hüang-Tsang tarafından kullanılır. Şehrin adının eski paralar üzerinde “Pwy“r ywB” şeklinde geçmesinden Buhara adının çok daha önceleri kullanılmakta olduğu sonucuna varılabilir.

(Şeşen, 1992: 363)

Dîvan edebiyatı mitolojisine göre ilk defa İranlı Siyavuş bin Malik Ustüri Keykavus tarafından kuruldu. Siyavuş, Efrasyab'a sığınır. Efrasyab onu kızlarından biri ile evlendirir. Buhara şehrini verir Siyavuş da şehri kurar.

Âlim ve velileri ile meşhur bir ilim ve kültür merkezi olması yönüyle Dîvan edebiyatının coğrafyası içinde önemli bir yer tutar. Daha çok Semerkand ve Rûm ile beraber kullanılır.

Gâliba Rûm'da bir gence erişmiş Gâlib
Gönderir gâh Buhârâya gehî Amüle karz

Şeyh Gâlib G 144/7

Benim ol Hüsrev-i Şevket-nümâ-yı mülk-i ma'nâ
kim Deger bir nazm-ı şeh-beytim niçe taht-ı Buhârâ'yı

Sünbül-zâde Vehbî K 34/46

Zamâne hâl-i Hindû-yı benefşe zînetin görsün
Nisâr itsün Sitânbûla Semerkand ü Buhârâyı

Bâkî K 15/4

Ne akdı Ruma bir ulu deryâ senin gibi
Ne âleme getirdi Buhârâ senin gibi

Ahmet Paşa K 6/IV/1

Bursa

Marmara Bölgesi'nde bulunan şehirdir.

Bursa'nın Antik Çağ'lardaki adı Prusa'dır. Bugünkü ismi de buradan gelir. Şehrin genellikle Bithinya krallarından Prusias tarafından kurulduğu kabul edilir. Şehrin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda milattan önce II. yüzyıl sonlarında Prusias'a iltica eden Kartacalı Annibal'ın teşebbüsü ile kurulduğu kaydedilir. Antik dönemdeki Prusa adlı diğer şehirlerden ayırt edilmek için "Prusa ad Olypum" (Olimpos Prusası) adıyla anılmıştır. (İnalçık, 1992: 446)

Şehir ilk olarak Osman Bey tarafından kuşatma altına alınmış, on yıldan fazla süren bu kuşatmanın ardından Osmanlılara teslim edilmiştir.

İpek ticareti ve endüstrisi Bursa'da refahın ana kaynağı idi. Bursa sadece bir iktisadî merkez değil aynı zamanda önemli bir kültür şehri durumundaydı. Özellikle İstanbul'un fethinden önce şehirde oldukça yoğun bir kültürel faaliyet hâkimdi. Ayrıca Osmanlı Dönemi'nde müstakil monografilerin yazıldığı şehirlerden biri de Bursa'dır.

Güzellikler diyarı ve bir zamanların payitahtı olan Bursa tarihi, evliyası, idarî ve kültürel özellikleriyle şiir platformunda yerini almıştır. Ayrıca şehrin zaman zaman yangınlarla ve depremlerle harap olduğu da şiirlerde geçmektedir.

Necâtî gönlünü her dem eder bir lâle-ruh yağmâ
Sanasın Bursa şehridir ki yakar her zamân âteş

Necatî Beg G 250/7

Yüri yagmalayı gör zevk-u-safâ esbâbın
Bâgda Bursa gibi nâr „ayân oldı yine

Zâtî G 1246/2

Neylerim ben bunda durup çünkü dil-der andadır
Sanma kim anda dediğim Bursa yalarındadır

Nesîmî G 45/1

Bursa sultânlara neşîmendür
Yümn-ile toru Vâdi Eymendür

Ahmedî K 32/1

Ceyhun (Amuderya)

Orta Asya'nın en büyük iki nehrinden biridir.

Amuderya'yı çeşitli milletlerin değişik isimlerle andıkları görülmektedir: Çinliler Wu-hu, İranlılar Veh-roz/Behroz, Araplar Ceyhun/Belh Nehri, Türkler ise "ırmak" anlamında olan Ögüz (Anadolu'daki "öz" kelimesi) adını vermişler, Grek ve Latin yazarları da bu son ismi halk etimolojisi ile Oxus'a ("boğa", Türkçe'de öküz) çevirmişlerdir. Halen kullanılmakta olan Amuderya adı, nehrin kıyılarındaki Âmül/Amûya şehrinin adından alınmıştır. (Esin, 1991: 98)

Tekvin'e göre cennetin dört nehrinden biridir. Süleyman peygamber burada kral olmuştur.

Dîvan edebiyatında aşğın gözyaşları nenirler gibi akar; Nil, Dicle, Aras, Fırat vb. bu türden nehirlerdir. Ayrıca şairin gerçek nedenlerden dolayı da bu tür nehirlerden bahsettiği görülür. Ceyhun Nehri suyunun bolluğu sebebiyle aşğın gözyaşı olarak düşünülür.

Gözümüñ kañlu yaşı devlet-i „aşkuñda şehâ
„Aynına almaz olupdur akışın Ceyhûnuñ
Bâkî G 283/2

Cigerüm kanımı göz yaşına tükdün ey dil

Vara vara anı Kulzüm bunu Ceyhûn etdün

Fuzûlî G 149/2

Ben bir avuc topragam yâ Rab nice idem eşke kim

Yumulub geldi gözümden iki Ceyhûn üstüme

Necatî Beg G 468/3

Senüñ o nîl-gûn hâlûñ hayâli

Gözümden ahıdur biñ Nîl ü Ceyhûn

Ahmedî G 502/6

Cezayir

Kuzey Afrika'da bulunan Müslüman bir ülkedir.

MÖ 1000 yıllarında Suriye sahillerinden gelen Fenikeli tüccarlar Cezayir'in Akdeniz kıyılarına yerleştiler ve Kartaca şehrini kurdular.

Ege ve Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinde bulunan Oruç ve Hızır reislerin Cezayir'e gelip İspanyollar'a karşı mücadeleye girişmeleri, Osmanlı nüfuzunun yerleşmesinin ilk adımını teşkil eder. Kanûnî Sultan Süleyman Barbaros Hayreddin'i İstanbul'a davet edip Cezayir beylerbeyi sıfatı ile onu Osmanlı donanmasının başına getirince Cezayir doğrudan doğruya bir Osmanlı beylerbeyliği haline geldi.

Dîvan şiirinde tarihi ve dini özelliğiyle yer alır.

Püsküllü bir belâsını gördüm Cezâyirin
Zîr-i yedinde milk-i Arab şah feslenir

Şeyh Gâlib G 100/2

Deryâ-yı aşka dün beni baştarda eyledi
Bir dâne al fesli Cezâyirli âfeti

Nedîm G 153/4

Çin

Asya'nın doğusunda bulunan ülkedir.

Arkeolojik çalışmalardan edinilen bilgilere göre Çin kültürü milâttan önce 2000 yılından başlar.

Çin, Dîvan şiirinde en çok adı geçen ülkelerden biridir. Dîvan şiirinde ülke adının yanında değişik anlamlarla birlikte kullanılır. Çin mani dininin en çok yayıldığı yerdir. Mânî'nin bir ressam olduğu ve kutsal kitabının (Nigârîstân, Erjeng) da güzel minyatürlerle süslü olması sebebiyle güzel yüz daima Çin"le birlikte ele alınır; büt, sanem, büt-hâne, kâfir, nigâr, nakş, nakkâş gibi put ve resimle ilgili kelimeler geniş kullanım sahasına sahiptir.

Çin, Hitâ dolayısıyla miskin kaynağıdır. Bu sebeple; misk (müşg), bûy, âhû, nâfe, Hitâ gibi unsurlara şiirde yer verilir. Çin kelimesinin "kıvrım, büküm" gibi anlamlarıyla sevgilinin misk kokulu saçları (zülfi, turra), bazen de kaşları (ebrû) ile ilgi kurulur.

Çin"nin, güzellik ve ayna münasebetiyle tunçtan aynalara âyîne-i Çînî denilir.

Çin hakanı olmak; saltanat ve güç sahibi olmayı ifade eder. Çin hakanlarına verilen isim olan "fağfûr" da hem sultan hem de meşhur Çin porselenleri için kullanılır.

Ayrıca Çin kelimesi Maçin, Rum, Hutun (Hitâ)"le birlikte tenasüplü olarak kullanılmıştır.

Aynın hatâsız ey büt-i Çîn dökü kanımı

Türk-i Hitâdır aslına varın hatâsı yok

Nesîmî G 33/9

Bir perî zülfün dutub hâlimden alsan kâm-ı dil
Dut kî Çin mülkünü dutdun Hind"den aldun
harâc

Fuzûlî G 52/4

Hâl-ü-hatunun kıymeti çak Rum harâcı
Zülf-i siyehün muştulugî Çin ile Mâçin

Necatî Beg G 382/4

Hat-ı ruhsârının sedâsın etse dil baîd olmaz
Biraz da Çini görsün çok zamândır seyr-i Rûm eyeler

Şeyhülislâm Yahyâ G 90/3

Dicle

Türkiye topraklarından doğup Irak"ta denize ulaşan akarsudur.

Dicle ismi, aslı Sumerce İdigna olan Akkadca İdiqlat adının Arapçalaşmış şeklidir.

Dicle havzası tarih boyunca bir nüfus toplanma alanı olmuş ve tarihin ilk yıllarından beri işlek bir ticaret yolu hizmeti gördüğü için nehrin kıyılarında kurulan şehirler daima büyük önem taşımıştır. Bağdat, Basra, Kûfe gibi şehirler de Dicle sebebiyle kurulmuş ve gelişmişlerdir.

Dîvan şiirinde aşğın gözyaşı ırmağa benzetilir. Dicle de hem yerleşim yerleri ve ticaret yolları hem de aşğın gözyaşı vesilesiyle şiirlere konu olmuştur.

Kûyuhn yolında döne döne akdi göz yaşı
Seyl-âb-ı dîde Dicle-i Bagdâd olup gider

Bâkî G 141/3

Gözinden Dicle ahdı Ahmedînüñ
Yıhalı gönli Bagdâdını dil-şâd

Ahmedî G 118/9

Furât u Dicle-âsâ cûşîş-i eşk-i revânîfla
O şûhuñ cennet-i kûyun behîşt-âbâd-ı Bagdâd et

Sünbül-zâde Vehbî G 26/2

Gör ki beni ne bahrım katre-i aşk içinde
Dicle vü Şatt u Ceyhûn Aras u hem Fırâtım

Nesîmî G 260/11

Edirne (Dârü'n-Nasr)

Marmara bölgesinin Trakya kesiminde bulunan şehirdir.

Edirne'nin bulunduğu yerde Trak kabilelerinden birinin açık bir şehir veya pazar yeri kurduğu, sonradan buranın Makedonyalılar ve Romalılar tarafından genişletildiği genellikle kabul edilir. II. yüzyılda Roma İmparatoru Hadrianus (117-138) tarafından yeniden kurulunca onun adına izâfeten Hadrianopolis adını aldı. İslâm kaynaklarında ise Hadrianopolis'ten bozma "Edrenos", "Edrenaboli" tarzında yazıldığı gibi I. Murad zamanında "Edrene" adı benimsendi ve uzun süre bu şekilde anıldıktan sonra "Edirne" olarak söylenmeye başlandı. (Gökbilgin, 1994: 425)

Edirne, 1361'de Osmanlı hâkimiyetine girdi. I. Murat 1365'te Osmanlı başkentini Edirne'ye taşıdı. 1453'e kadar Osmanlı başkenti olarak kaldı.

Edirne Anadolu'yu Avrupa'ya bağlayan yol üzerinde çok önemli bir mevkiye yer alıyordu. Bu yol aynı zamanda sefer yolu olarak da kullanılıyordu. Edirne tarihî abideleri yanında önemli bir kültür merkezi olma özelliğine de sahipti. Padişahların Edirne'de ikametleri, saray çevresinde önemli bir kültür muhiti oluşmasına yol açıyordu.

Dîvan şiirinde saltanatın merkezi olmasından, şehrin kendisinin ve dilberlerinin güzelliğinden ve Meriç Nehri'nden dolayı Edirne'den bahsedilir. Edirne'nin zelzelelerinden ve kışının soğukluğundan da bahsedilir. Edirne, soğuk kışı sebebiyle, adamın yerini ateş eden "mihri yok bir güzel" olarak vasıflandırılır.

Dilberleriniñ bûse-i şîrîn-leb-i la"li

„Uşşâka verir lezzet-i helvâ-yı Edirne

Sünbül-zâde Vehbî Terkîb-i Bend 68/3

Edrine vü Bûrsa vü İstânbûluñ

Beñzeridür Mısr-ıla Şâm u Haleb

Edirneli Nazmî G 767/7

Bir zamân gülşen degil miydi sarây-ı Edrine
Söylemez mi bülbül destân-ı sarây-ı Edrine

Şeyhülislâm Yahyâ G 378/1

İşitip vasfın Stanbulun çemende goncası
Agzı suyun akıdır budur gülâb-ı Edrine

Hayâlî G 499/3

Eflak

Tuna ile Karpatlar arasında bulunan ve Osmanlı hâkimiyeti döneminde özel bir idarî statü tanınan bölgedir.

Eflak'ın Romenler arasındaki geleneksel adı "ara Romaneasca" yani "Romen ili" veya "Romenler yurdu"dur. Eflak, Eflaklu veya Eflakistan kelimeleri Türkler tarafından kullanılmıştır. Eflak halkı kendini genellikle Romîn olarak adlandırmıştır. Eflak adının kökü Almanca "wlh"tir. Bizans, Slavlar ve Kıpçaklar bu kelimeyi Ulak, Vlah, Vlaş'a çevirmişlerdir. Osmanlı tarihinde aynı kelime Eflak, Aflak, Aflakan şekillerini almış ve nihayet Eflak adı yaygınlaşmıştır. Osmanlılar ayrıca Eflak ve Boğdan'a "iki memleket" anlamına gelen Memleketeyn adını da vermişlerdir. (Karpaz, 1994: 466)

Dîvan şiirinde yer ismi ve tarihi özellikleri bakımından kullanılır.

Eflâk kande irer o şâhun otagına
İrdi sipihre ahum irişmez kulagina

Zâtî G 1275/1

Mülûk-i „aşr rikâbunca yüriye nitekim
Tatar Hanı ve Eflak ilinün Banı

Necatî Beg K 25/36

Rabbü"l-felak memâlik-i Eflâk'da dâh
Etmış kılâde gerden-i tersâya begligi

Sünbül-zâde Vehbî G 256/6

Eğri

1596-1687 yılları arasında Osmanlı eyalet merkezi olan bugün Macaristan'ın Heves iline bağlı şehirdir.

Macarca Eger, Latince Agria, Almanca Erlau adlarıyla tanınan ve bazı Osmanlı kaynaklarında Macarca söylenişine benzer şekilde Eğre olarak da geçer.

Eğri, 1596'da Osmanlı egemenliğine girdi, 1687'de Avusturya'ya bırakıldı.

Eğri, beyitlerde genelde sefer yapılan yer olarak geçer.

Efendim togrusu bu rütbede bir himmet olmazsa
Ham eyler kâmetin Vehbî-i zârîñ el-amân Egri

Sünbül-zâde Vehbî G 252/5

Erzincan

Doğu Anadolu bölgesinde bulunan şehirdir.

Erzincan adının, Strabon'un İlk Çağ'da bu bölgede bulunduğunu belirttiği Eriza şehriden geldiği söylenir. Şehrin adı Ermeni kaynaklarında Erez, Erzng ve Erznga; Bizans kaynaklarında Aringam (Aringan), Arsingan, Erzingan; Arap kaynaklarında ise Erzencân şeklinde geçer. Türk fetihlerinden sonra şehrin adı önce Erzingan, Ezirgân olarak söylenmiş, ardından da bugünkü şeklini almıştır. (Miroğlu, 1995: 318)

Dîvan şiiri coğrafyasında yer adı olarak kullanılır.

Şeyhî'nin nazmıyla bâd-ı sabâ
Rûm elindeniltür Erzincân'a cân

Şeyhî G 129/7

Eymen (Medyen)

Hız. Şuayb'ın peygamber olarak gönderildiği kavmin ve bu kavmin yaşadığı yerin adıdır.

Medyen kelimesinin menşei hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Hz. Şuayb"ın ve gönderildiği kavmin Arap, dolayısıyla bu kavmin adı olan Medyen"ın "ikamet etmek" anlamındaki müdü'n veya "hükmetmek" mânasındaki dîn kökünden türemiş Arapça bir kelime olduğu ileri sürülmektedir. (Harman, 2003: 346)

Kur'an"da Hz. Şuayb ve Mûsâ kıssaları dolayısıyla geçen Medyen kelimesi, Şuayb"ın peygamber olarak gönderildiği ve Hz. Mûsâ"nın Mısır"dan çıktktan sonra evlenip yıllarca aralarında kaldığı kavmin yaşadığı bölgeyi ifade etmektedir.

Dîvan şiirinde Hz. Musa"nın Allah"ın tecellisine mazhar olduğu yer olarak geçer. Şütürle hücre o şâha degül mi „izzet-i tam

Kim ola Tûr-ı şütür hücre vâdî-i Eymen

Edirneli Nazmî K 4/29

Rûz-u-şeb şevk-ı tecellâ-yı cemâl-i dil-rübâ

Berk urur gönlümde nâr-ı Vâdî-i Eymen gibi

Zâtî G 1762/2

Çemendir Vâdî-i Eymen şükûfeyle dırahtım hem

Tecellî nûruna müstağrak olmuş Tûra benzettim

Hayâlî G 330/3

Şeb-i târik-i gamda rind-i meyhâra Kelîm-âsâ

Fürûg-ı câm-ı sahbâ gibi şem"-i Eymen olmazmış

Nailî G 176/3

Fas

İslâm dünyasında Mağrib ülkelerinden el-Mağribü"l-aksâ, Batı dünyasında Maroc (Morocco) isimleriyle tanımlanır. Bugünkü resmî adı el-Memleketü"l-Mağribiyye"dir.

Fas milattan önce 2000 yıllarında İberler tarafından kolonize edilmiştir.

Dîvan şiirinde yer ismi olarak ve siyah kelimesiyle, saçla kullanılır.

Habeş ikliminiñ hâl-i siyâhıñ pâdişâhıdır

Mu"anber kâkülün Fas mülketinde tûg-ı şâhîdir

Sünbül-zâde Vehbî G 80/1

Zülf ü külâhı verdi haleb Mağrib u Fasa

Çeşm-i kebûdu saldı akın mülk-i Çerkese

Nedîm G 131/1

Fırat

Türkiye topraklarından doğup Irak'ta Dicle ile birleştikten sonra denize ulaşan akarsudur.

Fırat ismi, aslı Sumerce Bu-ra-nu-nu olan Âsur dilindeki Purattu, İbrânîcedeki Perath adının Arapçalaşmış Furât şeklidir. Güneybatı Asya'nın en büyük nehri olan bu akarsuyun adı Eski Farsçada Ufrâtu, Orta Farsçada ise Frât biçiminde geçer. Batlı müellifler de bu kelimeyi Euphrate veya Eufrate şeklinde kullanırlar. (Tuncel, 1996: 31)

Fırat ve çevresinin ilk çağlardan günümüze kadar devam eden en önemli özelliği zengin ziraat alanlarının sulanmasında oynadığı roldür.

Kur"ân-ı Kerîm'de üç âyette "azbün furâtün" ve "mâen furâten" şeklinde geçen (el-Furkân 25/53; Fâtır 35/12; el-Mürselât 77/27) furât kelimesi "içene ferahlık veren tatlı su" anlamında kullanılmaktadır. Kütüb-i Sitte'de bulunan ve mi,,racı geniş bir şekilde anlatan meşhur hadiste zikredildiğine göre, Hz. Peygamber sidretü'l-müntehâda sidre ağacını ve altından akan nehirleri görünce Cebrail'e burayı sormuş, onun, "Sidretü'l-müntehâdır; buradan ikisi zahir, ikisi bâtın olmak üzere dört nehir akar." diye cevap vermesi üzerine, "Bu dört nehir hangileridir?" diye sormuş, Cebrail de, "Bâtınî olan iki nehir cennettedir, zâhirî nehirler ise Nil ve Fırat'tır." demiştir. Bir başka hadiste Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil nehirlerinin cennet ırmaklarından olduğu bildirilmiştir.

Tevrat'a göre Âdem ile Havvâ'nın içinde yaşadığı bahçe (cennet) Dicle ile Fırat arasındaki bölgede kurulmuştur.

Dîvan edebiyatında Fırat nehri de Tuna, Nil, Dicle, Ceyhun nehirleriyle beraber çeşitli beyitlerde aşığın gözyaşına teşbih olarak kullanılır.

Ol şeh-i âlem binâ kıldı bu âlî çeşmeyi

Kim zülâl-ı sâfının evsâfidır azb-i Fırât

Nedîm G 18/7

Felekten aglamaz iken olalı meftûnun

Gözüme yedürür oldum Fırât-ü-Ceyhûnı

Necatî Beg G 635/3

Gözüm katında Mısr-ıla Bagdâdı itme yâd

Derdüñde göz yaşum nice Nîl u Furât olur

Ahmedî G 152/3

Diyâr-ı şarkdur ol şems-i behcetüñ kûyı

İki gözüm yaşı olmışdur anda Şatt u Fırât

Edirneli Nazmî G 1022/4

Galata

İstanbul'da tarihî bir semttir.

“Semtın adının, çevresinde ahırlar bulunmasından dolayı „süt“ anlamına gelen galaktus veya İtalyanca „merdivenli yol“ demek olan calatadan geldiği ileri sürülmektedir.”

Buraya genel olarak Bizans döneminde “karşı” mânasında Pera denirdi. Bu kelime, yabancı tüccarların yaşadığı bölgeye karşı yerli Bizans halkının yabancılığını da ifade etmekteydi.

Osmanlılar devrinde İstanbul şehri, İstanbul ve bilâd-ı selâse (Eyüp, Galata, Üsküdar) olarak idarî-adlî bölgelere ayrılmıştı. Galata, mevleviyet pâyesi kadılar tarafından idare ediliyordu.

Tarih içinde Galata'da yalnız bir tekkenin varlığı bilinir. Bu da bölgenin en yüksek kısmında kurulan Mevlevî Âsitânesi'dir ki Kule Kapısı veya Galata Mevlevîhânesi olarak da anılır. II. Bayezid döneminde kurulmuştur. Mevlevî şair Şeyh Galib ve Yusuf Sine-çâk burada şeyhlik yapmışlardır. Galata bu özelliği ile şiirde yer almıştır.

Galata, 18.yy.da ise İstanbul'un meyhaneleriyle ünlü eğlence mekânı olmuştur.

Reh-i mey-hâneyi kat' itdi tîg-i kahrı sultânuñ

Şu gibi arasın kesdi Sitanbûl u Kalâtânuñ

Bâkî G 279/1

Geçme İstânbûldan isterseñ eger Nazmî huzûr

Geç safâ câhını çek sâfî Kalâtâdan yaña

Edirmeli Nazmî G 307/5

Mansıba pâye-i a'tâf ile revnak-bahşâ

Câh-ı evfak Galata mecd-i „atâ monlâya

Sünbül-zâde Vehbî Tarih 20/6

Adın anmaz idin sofî dahi Firdevs-i a'lânın

Eger ra'naların görsen Stanbul u Galatanın

Hayâlî G 283/1

Germiyan

XIII. yüzyıl sonlarında Kütahya ve civarında kurulan Türkmen beyliğidir.

II. Murad döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Dîvan şiirinde Germiyan kelimesini hem yer adı olarak hem de hararet, sıcaklık anlamlarıyla tevriyeli kullanmıştır. Bu bağlamda sevgilinin yanağı Germiyan'a benzetilir.

Dergeh-i şâh-ı atâ-pîşe vü hayr-endîşe
Germiyân memleketi mâliki sultân-ı kerem

şeyhî K 11/6

Nakd-i câmı eyler-idüm der-miyân
Germiyân-ı yâri itdüm kenâr

Edirneli Nazmî G 2072/3

Aydın içinde tîre (Tire) durur hâl-i „ârızın
Ruhsâr Germiyan hat-ı müşğîn (Karasi)"dir

Necatî Beg G 171/6

Göksu

İstanbul"un bilinen mesire yerlerinden olan Göksu, Boğaziçi"ne dökülen bir derenin adıdır.

Dîvan şiirinde bir seyrangah, mesire yeri olarak geçmektedir.

Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrin işitdik
Tenhâca varup Göksuya işret var içinde

Nedîm G 145/5

Halep

Suriye"nin ikinci büyük şehridir. Akkad tabletlerinde Halaba ve Halman / Halwan şeklinde adına rastlanır.

Anadolu"dan Mezopotamya"ya ve Akdeniz"den İran"a giden ana yolların kavşak noktasında kurulmuştur. Coğrafi konumu dolayısıyla kervanların uğrak yeri olmuş, bunun sonucunda ticaretle zenginleşip medeniyette yükselirken aynı zamanda sefere çıkan orduların tahribatına da mâruz kalmıştır. Şehir, Eski Çağ tarihinde taşıdığı önemi, coğrafi konumu kadar fırtına tanrısı Adad"ın kült merkezi olmasına da borçludur. (Yâzîcî, 1997: 239)

Dîvan şiirinde doğuya yapılan seferlerde bir ordugâh olarak geçer. Ayrıca içinde ceylanların gezdiği çeşitli av hayvanlarının bulunduğu ormanlarıyla ünlüdür. Şairler avdan bahsedecekleri zaman Halep'i kullanırlar.

N"ola göñlüñ Rûmı yihılsa Ahmedî
Çün yihıldı Şâm u Bagdâd u Haleb

Ahmedî G 64/7

Zülfün kohusu müşg olup nâf-ı Halebde
Ragbet mi kodı „anbere eknâf-ı Halebde

Şeyhülislâm Yahyâ G 369/1

Ehl-i îmân ısları ol demde inkâr ettiler
Çün Hüseyîni Haleb şehrinde ber-dâr ettiler

Nesîmî G 156/1

Hayâlî çeşmi ceyran dilrübâlar seyrin eylersin
Bu mevsimde şikâra yer mi var şehri Halebden yeg

Hayâlî G 294/5

Hayber

Hicaz'da Medine-Suriye yolu üzerinde bulunan eski bir ticaret ve ziraat merkezidir.

“Bazı müelliflerin ifadesine göre kelime bölgede oturan Yahudilerin dilinde

„kale”

anlamını taşıyordu. Şehrin adını, kurucusu Hayber b. Kâniye b. Mehlâil'den aldığı rivayet edilir.”

Hayber içinde bulunduğu vadinin verimliliği ve su bentlerinin çokluğu ile de meşhurdur, aynı zamanda önemli bir ticaret merkeziydi.

Dîvan şiirinde ise Hayber, 628'de Hz. Peygamber'in yönettiği savaştan dolayı ve Hz. Ali'nin fethetmesiyle ilgili olarak kullanılmıştır.

Fetihle ilgili olarak, doğrudan ifade yanında çok zaman bir engel, gönlün fethedilmesi, vuslat bahsinde müşebbehin-bih olarak yer almaktadır.

İki hısn-ı hasîni feth olundı avn ü nusretle
Ki her biri metânetde adîl-i kal"a-i Hayber

Cevrî K 11/15

Alîdir Haydar-ı Kerrâr ol aldı kal"a-i Hayber
Alîdir kâtil-i küffâr Alîdir mîr-i her leşker

Nesîmî G 68/11

Ansa fethin sen Muhammed-âyet ü Haydar-dilin
Eylemezdi burc-i Hayber kâkül-i müşğîn-i döst

Ahmet Paşa K 18/29

Uğurun açık ola şimdi senindir nusrat
Fâtih-i Hayber olan server-i merdân-şekil

Hayâlî K 8/26

Hicaz

Arap yarımadasında Mekke ve Medine"nin bulunduğu bölgedir.

Bölgeye Hicaz adının ne zaman verildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bu isme İslâm öncesi döneme ait rivayetlerde ve Câhiliye şiirinde rastlanmaktadır. Sözlükte "iki şeyi birbirinden ayıran sınır, engel" anlamına gelen ismin iki bölgeyi birbirinden ayırdığı için verildiği hususunda ittifak edilmiştir. Bölgenin, sık sık rastlanan ve tabii bir engel oluşturan bazalt kayalıklar (harre) sebebiyle Hicaz adını aldığı da ileri sürülmüştür. (Küçükaşçı, 1998: 433)

Hz. Peygamber ve sahâbîlerinin yaşadığı şehirleri bünyesinde barındırması sebebiyle dinî ilimlerde Hicaz"ın öne çıktığı görülmektedir.

Dîvan şiirinde Kâbe, Safâ, Merve, zemzem gibi unsurlarla ve hac yolunun uzaklığı, meşakkati sebebiyle anılır. Sevgilinin bulunduğu yer ve onun mahallesi Hicaz"a benzetilir. Çünkü sevgilisinin mahallesi, aşğın Kâbe"sidir. Âşık orayı tavaf eder.

Şiirde kervanları soyan haramileri münasebetiyle geçer. Vuslatın bazan Hicaz olduğu görülür. Bu bölgedeki haramiler ise ayrılık acısı olup, âşığı yağmalarlar.

Hicaz aynı zamanda bir makam adı olarak da kullanılır.

Ne eyler yolında hecr harâmîsî vaslunun

Emn ile şart itdi Hicâzun Hudâ yolın

Necatî Beg G 384/2

Ferd iken tavr-ı Hicâzında mecâz-ı aşkın

Ka"beye döndüğünde hacı peşimân idi Kays

Şeyh Gâlib G 131/2

N"idersin Ka"beyi bezm it çemende

Ki bülbül göstere saña Hicâzı

Ahmedî G 652/6

Mutrib Hayâli bezmini germ eylesen onun

Gönlü Hicâzda kulağı pîşrevdedir

Hayâlî G 67/5

Hindistan

Uman Denizi"yle Bengal Körfezi arasında, güneyde Hint Okyanusu kıyısında olan ülkedir.

Farsça "Hint ülkesi" anlamına gelen Hindistan (Hindûsitân) ismi, Eski Çağ'da Kuzey Hindistan'da oturan Ârîler'in yerleştiği alanı ifade eder. Eski Farsçada Hindû kelimesi, Ârîler'in kenarında oturduğu büyük nehrin Sanskritçedeki "nehir, ırmak" anlamını taşıyan adı Sindhû"dan gelmektedir. (Ahmad, 1998: 73)

Dîvan şiirinde çokça bahsedilen memleketlerden biridir. Yakut, inci ve amberi meşhur olan Hindistan tavus kuşu, papağan (tuti) ve filleriyle de şiire konu olmuştur. Ayrıca Hz. Âdem cennetten çıkarılınca Hindistan"da Serendip (Seylan/Sri Lanka) adasına inmiştir.

Dîvan şiirinde, Rûm (Anadolu) ülkesi beyaz tenli insanların memleketi olduğu için siyah ırka mensup insanların yaşadığı Hindistan ile tezat teşkil eder. Bunun için biri

beyazlığı, diğeri siyahlığı temsil eder. Beyitlerde siyah renkle ilgisi dolayısıyla yer alan Hind, sevgilinin beni için benzetme unsuru olur. Kimi zaman da ateşperest Hindu'dan bahsedilir.

Sürh minkâr idinür tûtî-i ser-sebz-i felek
Olalı Şâm-ı siyah Hind diyârına misâl

Necatî Beg K 16/5

Sünbül-i ter zülfüñüñ Hindî gulâmıdur senüñ
Hâksârıdur gül-i ruhsârüñüñ gülzârlar

Bâkî G 85/4

Bezmi koyup rezme kasd ider-ise bir „azm-ile
Feth ola Rûm"dan tâ hadd-i Hindüstân aña

Ahmedî K 6/32

Aceb hun-rîz Hindû-beççedir hâl-i siyekhârın
Ki gitmez desti dâ'im kabza-yı şemşîr-i ebrûdan

Nedîm G 109/3

Horasan

Kuzeydoğu İran"da bir eyalettir.

Horasan, Farsçada hur (güneş) ve âsân/âyân "gelen, doğan" kelimelerinden meydana gelmiştir ve "güneşin doğduğu yer; doğu bölgesi" anlamını taşımaktadır.

Tasavvufî şiiirlerde ve halk şiiirinde, Hoca Ahmet Yesevi"nin ve Hacı Bektaş"ın yurdu olması sebebiyle yer alır.

Esâs-ı mülki muhkem kıl kıbâb-ı kadri müstahkem

Binâ-yı bahtuña lâzımdur alsunlar Horâsanı

Bâkî G 546/7

Tîg-i kahrından hirâsân oldu baş göstermedi
Dediler havfından âheng-i Horâsân eyledi

Şeyhülislâm Yahyâ K 5/20

Bursa vü Horâsân mey ü ney hâzır u mahbûb
Bu fazl-ıla makbûl ola mı tevbe-i tâ"ib

Ahmedî G 57/7

Tâze cân bulurdı câmı Nazmiyâ nazmuñ senüñ
Vasf-ı la"l-i yâr-ıla varsa Horâsândan yaña

Edirneli Nazmî G 312/5

Huten (Hitâ, Hatâ, Hoten)

Çin" in kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen addır.

Bugünkü sınırları Moğolistan ve Mançurya ile Sibirya topraklarının bir bölümünde kalır. Moğolların "Hata" adlı kabilesi bu bölgede yaşadığından bu adla anılmıştır.

"Hitâ" veya "Huten" şekilleriyle de kullanılan kelime özellikle ahu ve misk ile birlikte anılır. Sevgilinin saçı veya benleri ile çoğu kez siyah renkle birlikte misk (müşg), nâfe, Çin gibi unsurlarla bir arada kullanılır. Hatâ; güzelleri, ipek ürünleri ve porselenleriyle (Çînî, fağfûr) de şiirde yer alır.

Âferîn sünbül-i pür-çînüne ey misk-i Hitâ
Kılca kıymet komadı nâfe-i misk-i Hotene

Zâtî G 1332/2

Çîn-i zülfini görelden sen Hitâyî-beççenün
Kıl kalemlerin el ucu ile tutar nakkâşlar

Necatî Beg G 123/2

Var ey Hutende hâli gibi misk olur diyen
Sahrâ-yı Çîni geşt ü güzâr it Hatâyı gör

Bâkî G 129/2

Müşgini hâk-i reh-i yâre edermiş teşbîh

Dâhi benzer ki yola gelmemiş âhû-yı Hutun

Şeyhülislâm Yahyâ G 265/4

Irak

Aşağı Mezopotamya bölgesinde kurulmuş olan Türkiye“nin güneyindeki ülkedir.

Arapça “kıyı” veya “aşağı memleket” anlamına gelir. Bölgenin Farsça ilk adı Sûristan olup sonraları İranlılar buraya Irakistan demişlerdir.

Dîvan şiirinde Irak, yer ismi olarak kullanılmasının yanında kelimenin manası olan “uzaklığı” yani vuslat ateşi ile yanan aşığın Kâbe“sine (sevgilisine) kavuşmasının uzaklığını ifade eder.

Nihâvend ü „Irâk u Isfahân'da görmemiş „uşşâk

Nevâ-sencân-ı nâz u şiveyi bu tarz-ı ra“nâda

Sünbül-zâde Vehbî K 4/35

Âheng-i Sıfâhânî kılar ol nây-i Irâkî

Rehhâvî yolunda yine cânım kıla pervâz

Nesîmî G 180/5

Ki ola fâtihi ma“mûre-i Irâk-ı Arab

Uluvv-ı kadr ile nâm-ı bülend-pervâzı

Nailî K 8/3

Yahud ki haşmeti yanında İbn-i Abbâdı

Anar mısın ki fakat mülkü bir Irâk-ı Acem

Nedîm K 24/15

Isfahân (Ġsfahân/Safâhân)

İran“da bir şehirdir.

“Adı Arapça kaynaklarda Sibâhân, İsbahân ve bazı eski Farsça kaynaklarda Sipâhân şeklinde geçer. Kelimenin sözlük anlamı „atlı askerler" dir. Şehir, Sâsânî ordusu bir savaş çıktığında önündeki düzlükte toplandığı için bu adla anılmıştır.”

Çin“in miskine karşılık, İsfahân sürmesiyle Dîvan şiirinde geçer. Sevgilinin ayağı toprağı ile İsfahân sürmesi mukayese edilir. Âşığın kanlı yaş akıtan gözünün ilacı bu sürmedir.

Bakmayam kuhl-i Safâhân iki gözüm için
Ayagun tozı gibi derdüme dermân degül" a

Necatî Beg G 501/1

Hâk-i pâyinden varup bâd-ı sabâ tarh eylemiş
Sürmesinden gerd-i kesâd-âsâ Sıfâhân üstüne

Nedîm K 3/31

Göz karardur düşerdi hâk-i rehin
Görse ger sürme-i Sıfâhânî

Bâkî G 488/4

Bu kamu dürr ü lacl-i Bedahşân-ıla neçün
Muhtâc ola hâk i Sıfâhâna gözlerüm

Ahmedî G 419/4

Ġran (Acem)

Merkezi Tahran olan Türkiye“nin doğu komşusu ülkedir.

Dîvan şiirinde Osmanlıların savaştığı bir ülke, âşıkların dolaştığı bir diyar ve şairleriyle meşhur bir yer olarak ifade edilir.

Ayrıca İran, şiirde meşhur kahramanı Rüstem “Rüstem-i Destan, Rüstem-i Zal” le de işlenir.

Umûr-ı memleket-i Rûmu şöyle nazm etdin
Ki oldu mısra,,ının müstezâdı mülk-i Acem

Nedîm K 24/26

Misli bulunmaz aransa ger anuñ
Milket-i Rûm u „Acem birle „Arab

Edirneli Nazmî G 768/6

Hâmûşlık senden „aceb tab“uñ müselleme tutdı hep

Sihr-âferînân-ı „Arab pâkîze-gûyân-ı „Acem

Bâkî G 318/10

Kim ola Ahmedî ki senüñ hasta gönlüñüñ

Vîrânlığını hüsrev-i Îrâna „arz ide

Ahmedî G 601/7

İslimye

Bulgaristan'da bugün Sliven adını taşıyan şehirdir.

Şehrin tarihi Roma ve erken Bizans dönemlerine kadar iner. Şehrin Osmanlı dönemindeki adı Slavca “erik şehri” anlamındaki Sliven“den gelmektedir. Bazı ansiklopedik kaynaklar İslimye“nin, ilk olarak “İstlivos” adıyla coğrafyacı İdrîsî'nin eserinde anılmasından yola çıkarak 1153 tarihinde kurulduğunu belirtirler. (Kiel, 2001: 73)

Dîvan şiirinde yer adı olarak kullanılır.

İdüp İslimyede âlf-eser hakkâ ki himmetle

Mahallinde binâ itdi bu hanı hasbeten-li'llâh

Cevrî Tarih 61/2

İstanbul (Kostantin/Dersaadet)

İstanbul Boğazı'nın iki tarafında Türkiye'nin ticaret, endüstri, kültür ve turizm bakımından en mühim şehridir. Yüzyıllar boyunca Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi olmuştur.

Şehrin ilk kuruluşuna dair yaygın efsane bir Megara kolonisi olarak kurulduğu (MÖ 659) şeklindedir. Efsaneye göre Megaralıların başındaki kumandanın adı Byzas idi ve şehrin adı da buradan geliyordu. Bir başka efsaneye göre Byzantion'un kurucusu olan Byzas, Tanrı Zeus'un kızı Keroessa ile Deniz Tanrısı Poseidon'un oğludur. Byzas doğduğu yerde bir şehir kurmuş ve şehre kurucusuna izâfeten Byzantion adı verilmiştir. (Demirkent, 2001: 205)

İstanbul semt, liman, mesire yerleriyle camileri, bağları, hamamları, eğlence yerleri, ilim ve irfan cephesi, sanat, tabiat ve mimari güzellikleriyle Dîvan şiirlerinde bolca övülür.

Şiirlerde Şehr-i Konstantin diye de geçer. Vefasız, hercai ve cefakâr dilberleriyle meşhurdur.

Bu şehr-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır

Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır

Nedîm K 21/1

Dâ „iremden göz yaşı hâlî degüldür bir nefes

Şehr-î Konstantini çevre kuşadan deryâ gibi

Necatî Beg K 1/3

Salındı „ıyd erişdi yine hûbânı Sitanbûlun

Yine ârâste olsun karâmânı Sitanbûlun

Şeyhülislâm Yahyâ G 197/1

Dil-rübâlarla „aceb kesreti var her yoluñ

Geçemez hûblarından gönül İstanbûluñ

Bâkî G 267/1

Kâbe

İslâmiyete göre yeryüzünde yapılan ilk mâbed, müslümanların kiblesidir. Sözlükte “küp şeklinde olmak” anlamındaki ka“b kökünden gelmektedir. Halk arasında daha çok Kâbe-i Muazzama tabiri kullanılmaktadır.

Kâbe“nin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı hususunda ihtilâf vardır. Kâbe“nin Hz. İbrâhim“den önce de var olduğu ancak yıkılıp uzun zaman içinde yeri kaybolmuş ve İbrâhim tarafından bulunarak yeniden yapılmıştır. Fakat Hz. İbrâhim“den önce kimin tarafından inşa edildiği hususunda Kur“an“da herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte bazı kaynaklarda ilk yapanların Hz. Âdem yahut oğlu Şît, hatta onlardan daha önce melekler olduğuna dair birçoğu İsrâiliyat kaynaklı, mübalağa ve efsanelerle dolu rivayetler yer almaktadır.

Türk edebiyatında Kâbe, ilk inşasından başlayarak Hz. Âdem“den itibaren çeşitli peygamberlerin hayatıyla ilgisi açısından ele alınmış, bunlar arasında Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil ve Hz. Muhammed“in peygamberlik dönemleri üzerinde özellikle durulmuştur. Kâbe“den bahsedilirken tenâsüp dolayısıyla Hacerülesved, Zemzem Kuyusu, altın oluk, makâm-ı İbrâhim, Safâ ve Merve gibi mekânlar; ihram, tavaf, sa„y gibi Kâbe“ye mahsus kıyafet ve davranışlar; hacca dair âyet ve hadisler zikredilmiştir.

Sevgili-kible-Kâbe ilişkisi içinde ele alınarak Dîvan şiirinde işlenir. Sevgilinin köyü, evi, eşiği Kâbe“dir; âşık burayı tavaf eder.

O dilber Nazmiyâ el-hak bulubdur hüsn-ile revnak
Cemâli kibledür mutlak eşiği Ka“be-i ma“bed

Edirneli Nazmî G 1242/5

Bâkıyâ ister isen kalbe safâ virmek eger
Ka“be-i kûyma var döne döne eyle tavâf

Bâkî G 231/5

Benedürken yâr ışigin ehl-i diller Kâ“beye
Başlamamış idi İbrâhim-i Âzer Kâ“beye

Necatî Beg G 456/1

Rûyun var iken câna ne mescid nice kıble
Kûyun var iken bana ne Kâ"be ne Medîne

Zâtî G 1419/5

Ka"be-i kûyundadır ancak safâsı cânımın
Gönlüm eglenmez ne mescidde ne hûd meyhânede

Usûlî G 125/2

Kâbil

Afganistan"ın başkentidir. Kâbil nehrinin kıyısında kurulmuştur.

Türkçede "Kâbil" telaffuzuyla söylenen ismin aslı "Kâbül" olup Hinduların kutsal kitaplarından Rig-Veda"da "Kubha", Batlamyus"un Kitâbü"l-Coğrafya"sında "Kophen nehri kenarında Kabolitler"in Kaboura şehri" ve Çin seyahatnâmelerinde "Kaofu" şekillerinde geçer. Arap kaynaklarında adına ilk defa Câhiliye dönemi şiirlerinde Türklerle özdeşleşmiş olarak (Türk ve Kâbul) "dünyanın en kuzeyindeki ülke" anlamında rastlanır. (Kavas, 2001: 28)

Kâbil, Pakistan sınırına olan yakınlığı sebebiyle Afganistan"ın en büyük ihracat ve ithalât merkezi halini almıştır. Tarih boyunca dokumacılık, deri işçiliği ve kuyumculuk gelişmiştir.

Dîvan şiiri coğrafyası içerisinde kullanılan yer adlarından biridir.

Gark eder tâ kişver-i Keşmîri sebz âb-ı hayâl
Fıkr-i Gâlib kim sevâd-ı Hinde Kâbilden geçer

Şeyh Gâlib G 61/7

Cân vermeden o gamze-i dildûza kim kaçır
Kâbil midir hadeng-i kazâ-kârdan gürîz

Nailî G 148/4

Bâzîgerân-ı Kâbil'i câdû-veşân-ı Bâbil'i
Bî-hûş eder cân u dili efsûn okur peymâneye

Sünbül-zâde Vehbî G 229/3

Kaf Dağı

Arzı çevrelediği kabul edilen efsanevi bir dağdır.

İlkel mitolojilerdeki yaygın anlayışa göre yeryüzü bütün kara parçalarının anası olan bu dağ merkez alınarak yaratılmış ve onunla gökyüzünden ayrılmıştır. Bu dağ, çadırı destekleyen direk gibi gökyüzünü taşımakta ve yeryüzünün dengesini korumaktadır. Mevcut bütün dağların da yeraltından birer damarla ona bağlandığı kabul edilir. İptidai kültürlerden itibaren gelişim süreci izlenebilen bu motif İslâm kültüründe Kaf Dağı adıyla bilinir. Kur'an'da bir bilgi bulunmamasına rağmen tefsir, tarih ve edebiyat literatüründe bu konu genişçe işlenmiştir. (Demirci, 2001: 144)

Kaf Dağı parmağı saran yüzük gibi arzı çevrelemekte ve onu sabit tutmaktadır; ona ulaşmak için dört ay süren karanlık bir mesafeyi kat etmek gerekmektedir. Bu dağın rengi zümrüt yeşili ve mavidir; gökyüzü rengini ondan almıştır. Bütün dağlar ona bağlı olduğundan yeryüzünün sürekli sallanmasını engellemektedir. Güneşin onda batıp ondan doğduğu, arkasında başka âlemlerin bulunduğu, ötesini kimsenin bilmediği şeklindeki rivayetler aktarılmıştır. Masallarda da çokça anılır. Ejderha, melekler tarafından bu dağların arkasına atılmıştır.

Yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın ve kanaatin sembolü olarak şiirlerde Simurg (Anka) ile birlikte anılır. Simurg'un bu dağda olduğuna inanılır. Bu kuşun üzerinde her kuştan bir özellik bulunmaktadır ve öleceği zaman, ateş olup kendi kendini yakar ve küllerinden yeniden doğar.

Ayrıca Kaf Dağı tasavvufta mürşid-i kâmilin vücududur.

Mihnet-i ışık ey dil âsândur deyu çoh urma lâf

İşk bir yüktür ki ham bulmuş anun altında Kaf

Fuzûlî G 145/1

Âsitân-ı yârda mesken bulursam Bâkıyâ

Kâfda seyr itdürem Ankâyâ istignâyı ben

Bâkî G 381/6

Ankâ benem ki Kâf-ı kanâcatdayam mükîm
Aklum hümâyin itmedi hâ-i hevâ le"îm

Ahmedî K 57/1

Meger kim kilik-i Behzâd ile konmuş Kâf-ı ikbâle

Hezârân reng ile bir bâl-i sîmurg-ı letâfetdir

Şeyh Gâlib K 30/12

Kâğıthane

İstanbul'a bağlı ilçe ve tarihî bir semttir.

Terkos Gölü'nün güneydoğusundaki Karatepe mevkiinden çıkan, Belgrad ormanlarından birçok kol aldıktan sonra Haliç'e dökülen derenin ve bu derenin kıyısında kurulan yerleşme yerinin adı olup Bizans döneminde derenin ismi Barbysos, köyün ismi ise Pissa idi. Osmanlılar zamanındaki adını daha Bizanslılar devrinde burada bulunan kâğıt imalâthanelerinden aldığı belirtilir. (Aktepe, 2001: 166)

Kâğıthane vadisi, esnaf ve sanatkârların zaman zaman toplanıp imal ettikleri malları sergiledikleri bir mekân ve mesire yeri olarak da ünlüdür. Özellikle kuyumcular ve saraçlar burada toplanırlar ve meslekleriyle ilgili törenleri icra ederlermiş.

Kâğıthane Osmanlılar dönemindeki tabii güzelliği ve mesire yeri olmasıyla Dîvan şiirinde anılmıştır.

Etdi bu şitâ cemreleri dîvâne

Söndürdü külün savurdu hep meydâna

Hakkâ ki bahâra nisbeten eyledi berf

Zîr ü zeber-i zemîni Kâğıd-hâne

Şeyh Gâlib Rubaî 53

Kahire

Mısır'ın başkentidir.

Nil deltasının güneyinde bulunan Kahire, Afrika'nın en kalabalık, en mühim ticaret ve endüstri şehridir.

Tarihi özellikleriyle Dîvan şiirinde yer alır.

Devlet-i Kâhireye virdi kemâl-i te'yid

Kuvvet-i kâhire-i hükm-i Hudâ celle celâl

Cevrî K 19/5

Edip te'sîr ism-i Kâhire küffâr-ı makhûra

Kırdı kahr ile ol cânîyân şevketlü hünkârım

Sünbül-zâde Vehbî Tarih 35/30

Karaman

İç Anadolu bölgesinde bulunan bir şehirdir. Eski Çağ'larda Laranda (Lârende) adıyla bilinir.

Dîvan şiirinde Karamanoğullarıyla Osmanlı'nın mücadelesi, şair Nizâmî dolayısıyla ve "Karaman bahşişi" deyimiyile geçer.

Şair Nizâmî, Mehmet Bey'in işret meclisinde onun için yazdığı kasideyi okur. Kasideyi çok beğenen Mehmet Bey, Nizâmî'ye bazı köylerin mahsulünü bağışlar. Ertesi sabah Nizâmî ihsanlarını almak üzere gidince Mehmet Bey ayılmıştır, söz verdiği ihsanlardan vazgeçer. Sözünde durmamak anlamında "Karaman bahşişi" deyimi bu durum üzerine kullanılır.

Bir iki gün geçüp âl-i Karaman

Olup âşi tutuşmuş nâr-ı tuğyân

Şeyh Gâlib Mesnevi 6/12

Sana kalır sanma sakın kim bu devrân bahşişi

Hep Karaman bahşişidir hep Karaman bahşişi

Necatî Beg G 605/1

Hazz idüp Nazmî Nizâmînüñ revânı şâd olur
Her kaçan kim vara eş"âruñ Karâmândan
yaña

Edirneli Nazmî G 313/5

Karamanlı gibi elbette delîle muhtâc
Ka"be-i nazma giden bâdiye-peymâ-yı sühan

Sünbül-zâde Vehbî K 51/121

KâŞân

İran"da bulunan tarihî bir şehirdir.

Şehrin isminin, cami süslemeciliğinde kullanılan kâşî adı verilen mavi ve yeşil renkli bir taşın işçiliğiyle tanınmasından kaynaklandığı söylenmiştir. Diğer bir rivayete göre ise şehrin Kâş veya Kâşân şeklinde söylenen ismi, efsanevî Pers Hükümdarı Kays"ın ikametgâhı mânasındaki Kays-Âşiyân kelimesinden gelmektedir. (Kurtuluş, 2002: 3)

Tarihi boyunca Kâşân bir el sanatları merkezi olmuştur. Çinileriyle meşhurdur.

Akrepleriyle de meşhur bir şehirdir. Talihinin akrep burcunda ve Mirrîh"in tesiri altında olduğu için akreplerinin çok, insanların da savaşçı olduğu söylenir. Akrepleri dolayısıyla Farslar Kâşân'a "Şehr-i Kej-düm" derler.

Güzellik ve saraylar ülkesi olarak Dîvan şiirinde yer alır.

Seyr etdim Isfâhân"ımı çok sürmeli hûbânını
Sad âfet-i Kâşân"ını celb eyledim kâşâneye

Sünbül-zâde Vehbî G 229/6

Hezârân gülşen ü kâşâne ver kim nakş-ı renginin

Değişmez ehl-i dikkat kişver-i Keşmîr ü Kâşâna

Şeyh Gâlib K 68/3

Sarîr-i hâmemün dem-bestesi nutk-ı belâgatdür

Sen istersen şüküfte-bülbül-i Şîrâz u Kâşân ol

Cevrî K 79/24

Ken'an

Kenan Ülkesi veya Kenan Diyarı, [İbranice](#) Kena'an, [Akadca](#) Kinaḫḫu. [Seria](#) ([Ürdün](#)) [Nehri](#)'nin batısındaki [Antik Filistin](#) topraklarına verilen [isim](#)dir.

Bu bölge günümüzdeki İsrail, Filistin ve Lübnan toprakları ile Ürdün, Mısır ve Suriye'nin kıyı kesimlerini kapsamaktadır.

[Antik Çağ](#)'da bu bölgede yaşadığı bilinen ilk halk ise aynı zamanda bu bölgeye ismini de vermiş olan [Antik Kenanlılardır](#).

[İsrailoğullarına](#) "[Vadedilmiş Topraklar](#)" olduğuna inanılır.

Dîvan şiirinde Yusuf peygamberle birlikte kullanılmıştır.

Susadım valsını görmekliğe ey cân u cihân
Şöyle kim Yûsûf için Ya"kûb-ı Ken"ân susadı
Nesîmî G 401/8

Fâş itmez idi râz-ı dili Yûsuf-ı Ken"ân
Çâk olmasa dâmânı Züleyhânuñ elinden
Bâkî G 359/6

Gönlüne gir ben kulun şâh ol ki sultân olmadı
Girmeyince Yûsuf-ı Ken"ân zındân koynına

Necatî Beg G 502/5

Ya"kûb-vâr buldu hazîn gözleri basar Çün
arza kıldı Yûsuf-ı Ken"ân cemâlini

Şeyhî G 195/6

Kerbelâ

Bağdat'ın güneybatısında bulunan Kerbelâ, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yerdir. Hz. Hüseyin'in türbesinin bulunmasından dolayı Şiîlerce kutsal sayılır.

Kerbelâ isminin Akkadca "sivri külâh" anlamındaki karballatu kelimesinin Orta İbrânîce ve Ârâmîce'de aldığı karbalâ şeklinden, Arapça "Bâbil çevresi" mânasına gelen Küver Bâbil'den ve yine Arapça "ayakların yumuşak zemine batması" anlamındaki kerbele kökünden geldiği yolunda bazı görüşler ileri sürülmüştür. (Öz, 2002: 271)

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan manzum ve mensur eserlerle bu konuda yazılmış mersiyeler başta olmak üzere Kerbelâ adı Türk edebiyatında önemli bir motif olarak yer alır.

Kerbelâ vakası için "Maktel-i Hüseyin" türünde birçok eser kaleme alınmıştır.

Şiirimizde Kerbelâ; matem, şahadet, susuzluk gibi kavramlarla, şehit kanıyla sulanmış toprağının kutsiyeti ile anılır; çoğu zaman da tasa, gam, keder anlamında "kerb ü belâ" terkihiyle ele alınır.

Susuz oldum Kerbelâ-yı „ışkda ben teşne ah
Dimedi sakkâ-yi la"lün bir içim su ma
Hüseyn

Zâtî G 1135/3

Nüreyn-i aynının biri hulkun gibi hasen
Biri Hüseyin şâh-ı şehîdân-ı Kerbelâ

Şeyhî K 5/42

Hasan zâtında ahsen hem Hüseyin ol sıbt-ı müstahsen
Tarâvet-bahş-ı hâk-i Kerbelâ'dır yâ Resûla'llâh

Sünbül-zâde Vehbî K 2/10

Ger bu gün bunda susuzluktan olur ise şehîd
Yarın andan haşır olasin bâ-Hüseyin-i Kerbelâ

Nesîmî G 5/5

Keçmir

Hindistan, Pakistan ve Çin sınırlarındaki dağlık bölgedir.

“Arapça kaynaklarda Keşmîr ve Kaşmîr şeklinde geçen Sanskrit kökenli ismi Batlamyus Kaspeiria, 631“de burayı ziyaret eden Çinli seyyah Hiuen Tsiang, Kiashimilo yazılışlarıyla verir; yerli halk ise bölgeye Keşîr demektedir.”

Dîvan şiirinde hem yer adı olarak hem de güzelleriyle birlikte kullanılır.

Çin-i zülfün Rumda cânâ Hayâlî görelî

Geçdi iklîm-i Hatâdan terk-i Keşmîr eyledi

Hayâlî G 608/5

Sâni"ın sun"un görün ol dilber-i Keşmirînin

Saçımı müşk-i Tâtâr özün Moğolçîn eyledi

Şeyhî G 178/3

Hüsnü Keşmîrinde ağlatmaz gözü sihri beni

Yağmuru yağdırmayan câdû-yi fettân andadır

Ahmet Paşa G 42/5

Görse ol barîka-i hüsnü bütân-ı Keşmîr

Tâb-ı hayretle erirlerdi büt-i mûm gibi

Nedîm G 151/4

Kırım

Karadeniz"ın kuzeyinde tarihî bir yarımadadır. Zengin tahıl tarımı ve madencilik yapılır.

Dîvan şiirinde Kırım Hanlığı ile tarihi ve siyasi yönüyle yer alır. Kırım seferinden ve Cengiz Han"dan bahsedilir.

Var nice bendeleri Argun-u Cengiz gibi

Biri az cümle Kırım milkinin olmuş hânı

Nedîm K 19/24

Kırım halkı eder ol dūzahı öyle tatayyur kim
Kef-i küffâra verdi öyle mülk-i cennet-âsârı

Sünbül-zâde Vehbî K 8/48

Âsitânı hâkini kıldı Kırım hânı konak
İRte bir gün seyr idüñ hâkân-ı Türkistân gelür

Bâkî K 6/13

Kirman

İran“da bir şehirdir.

İran“ın ortasındaki Deştilût Çölü“nün güneybatısını kuşatan dağlık kesimde, 240 yılına doğru Sâsânî İmparatoru I. Erdeşîr'in emriyle ileri bir savunma merkezi olarak kurulmuştur. Kirman (günümüz Farsçasında Kermân) ismi Strabon“da Karamania ve Batlamyus“ta Karmana şeklinde geçen eski bir merkezin adından alınmıştır. (Bazin, 2002: 62)

Kirman savaş aletleri yapımıyla, özellikle kılıçlarıyla ünlenmiştir. Kimyonu ile meşhurdur. “Kirman“a kimyon götürmek” deyimini “tereciye tere satmak” anlamında kullanılır. İran şairlerinden Hâcû-yi Kirmânî'nin memleketidir. Dîvan şiirinde bu konularla ilgili olarak kullanılır.

O rütbe hurdekâr oymuş ki Kirmân tahta-i fersin
Eder pür-neng ü noxsân dest-i Fahri-i makaskârı

Şeyh Gâlib K 15/5

İner Seyf âyeti gibi ser-i a“dâya şemşîri
Hadîs-i tîg-i pulâdın nice şerh ide Kirmânî

Bâkî K 5/12

Düşer teb-lerze bîm ü dehşetinden ehl-i Tebrîz'e
Bıraksañ germî-i hışmîndan âteş semt-i Kirmân'a

Sünbül-zâde Vehbî K 7/61

Zebânum âb-ı rûy-ı tab“-ı seyf-i Esferengîdür
Sen istersen sühanda pey-rev-i üstâd-ı Kirmân ol

Cevrî K 79/21

Kızılırmak

Kızılırmak Türkiye topraklarından doğarak yine Türkiye topraklarından denize dökülen en uzun akarsudur.

Dîvan şiirinde aşğın gözyaşları için teşbih unsurudur.

Kızılırmaga döndü Torlu suyu

Dem-i küffârla olup hûnîn

Şeyhülislâm Yahyâ Tarih 1/4

Gam-ı hâlin Karaca Dağ gibidir

Kanlı yaşım Kızılca Irmaktır

Necatî Beg G 147/3

Konya

İç Anadolu bölgesinde bulunan bir şehirdir.

Kimler tarafından nasıl kurulduğu bilinmeyen şehrin ilk yerleşme yerinin küçük bir yükselti olan Alâeddin tepesi olduğu tahmin edilir. Konya adının Frig dilindeki Kawania“dan geldiği ve bunun Konion şekline dönüştüğü, daha sonra Roma çağında ve Bizans döneminde İkonion / İkonium olarak söylendiği belirtilir. İslâm coğrafyacılarının eserlerinde şehrin adı Kûniye şeklinde geçer. Bu yazılış tarzı Türkler tarafından da benimsenmiş ve Konya olarak söylenmiştir. (Baykara, 2002: 182)

Osmanlı dönemindeki kültür merkezlerinden biri olan Konya hem bu özelliğiyle hem de mekân adı olarak Dîvan şiirinde kullanılır.

Zemîn-i Konya aceb genc-i pür maârifdir

Bu hâkde bulunur gevher-i atâ-yı Merâm

Şeyh Gâlib G 221/4

Gezelim Şâmı Konyâyı meded Allâh deyu deyu
Ko bu vefâsız dünyâyı gel gurbete gidelim gel

Usûlî G 76/2

Nâlemi gûş idüben çarha girer şems-ü-kamer

Ney sadâsın işidüb niteki halk-ı Konevî

Zâtî G 1764/3

Maçin

Çin'in güney bölgesine verilen addır. Türkistan'ın doğusunda yaşayan bir Türk kabilesinin de adıdır.

Dîvan şiirinde çoğunlukla Çin kelimesiyle kullanılır ve Türk kabilesinden de söz edilir.

Buyur kem-ter kulun şâhum irişsün Çîn ü Mâçîne
Açup iklim-i Türk-istânı alsun taht-ı Hâkânı

Bâkî G 546/4

Gelüb bûy-ı ser-i zülf-ile yâruñ Çîn-i seherden bâd
Didi kim armaganıdur saña bu Çîn ü Mâçînüñ

Edirmeli Nazmî G 3520/3

Cihâna düşdi âvâze senüñ saçuñ hevâsından
Anuñ-çun oldı âvâre sabâ Çîn-ile Mâçînden

Ahmedî G 507/4

İletmişler peyâm-ı bûy-ı zülfün Çîn ü Mâçîne
Bahâr-ı hattın evsâfını Hindistâne yazmışlar

Şeyhülislâm Yahyâ G 118/2

Manisa

Ege bölgesindeki şehirdir.

“Manisa, adını genel olarak bu bölgeye yerleşen Magnetler'den aldığı, bundan dolayı Magnesia dendiği kabul edilir.”

Eski adı Sipylos (Sipil) olan Manisa önemli bir yerleşim yeridir. Tarih boyunca bu özelliğini koruyan şehir, beylikler döneminde, Karaman Beyliği'dir.

Osmanlı döneminde XVI. yüzyıl sonlarına kadar hânedan mensubu şehzadelerin idarî tecrübe kazanmak üzere buldukları siyasî merkez olarak dikkati çekmiştir.

Dîvan şiirinde Karaman Beyliği ve Osmanlı dönemindeki önemi münasebetiyle yer alır.

Yıkılmış gönlü ma“mûr oldu Mağnisa-yi
mehcûrun Karaman tahtının şimdi olurdu yerine
cânı

Hayâlî K 22/2

Mâtem etsin taht-ı Magnisadaki yaylaklar
Ol sa'âdet gülşeni hâk-i lâhidde yazlar

Hayâlî Mersiye 3/6

Medine (Yesrib)

Hiz. Peygamber'in mescidiyle kabrinin bulunduğu, Resûl-i Ekrem ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminin başkentidir.

Medine'nin bilinen en eski adı Yesrib olup bu adın, buraya ilk yerleşen kişi olduğu rivayet edilen Yesrib b. Vâil b. Kâyine b. Mehlâbil'in isminden geldiği kaydedilmektedir. “Zarar vermek, karıştırmak, kötölemek, başa kakmak, bozmak” gibi anlamlara gelen, serb kökünden türeyen Yesrib kelimesi, Kur'an'da Medine'nin adı olarak bir yerde geçmektedir (el-Ahzâb 33/13) (Bozkurt ve Küçükaşcı, 2003)

Hicretin ardından Hiz. Peygamber şehre Tâbe, Taybe (hoş ve güzel) gibi olumlu anlamlar içeren adlar verilmesini istemiştir. İslâm kaynaklarında Medine'ye Tayyibe, Miskîne, Azrâ, Câbire, Mecbûre, Mahabbe, Mahcûbe, Kur'an'da Medine için kullanılan “dâr” kelimesinden hareketle (el-Haşr 59/9) Dârülhicre, Dârülmân, Dârüssünne, Resûl-i

Ekrem'e nisbetle Medînetürresûl (Medînetünnebi) ve el-Medînetü'l-münevverre gibi isimlerin verildiği görülmektedir.

Dîvan şiirinde Hz. Peygamber'in ilim şehri, hicreti ve mezarının (ravza-i mutahhara) orada olması sebebiyle yer alır. Ayrıca Hz. Hasan'ın öldürüldüğü yer olma özelliği de vardır. Kербela vakasından önce, Hz. Hasan Küfe'de halifelik etmiş ve sonra halifeliği Muaviye'ye vermeye mecbur kalmıştır. Bundan sekiz sene sonra da Medine'de zehirlenmiştir.

Sürre-i Bathâdan ol dem kim doğup mihr-i kemâl
Kâ'inâtı garka-i envâr-ı îmân eyledi

Nedîm K 25/13

Oldı mânend-i Medine hûş münevver gülsitân
Devha-i güldür menâre pertev-i envâr gül

Necatî Beg K 15/2

Kim Medîne halkı anuñla olmuşdı dost
Sanasın lahm-ıdı ol u halk post

Ahmedî Münacaat 276

Medîne Mekke vü Kuds-i Şerîf ol mülke dâhildir
Anıñçün kıbledir dergehleri şâhân-ı devrâna

Sünbül-zâde Vehbî K 7/3

Mekke (Batha)

Kâbe'nin bulunduğu ve hac ile umre ibadetinin yapıldığı kutsal şehirdir.

Mekke adının geçtiği bilinen en eski belge Batlamyus'un II. yüzyıla ait Coğrafya adlı eseridir. Burada Mekke, Asya'nın altıncı haritasında Macoraba şeklinde anılır. Fakat bu tarihten çok daha önce Mekke'nin diğer bir ismi olan Bekke'nin Ahd-i Atîk'te yer aldığı (Mezmurlar, 84/6) ve bunun çeviriler sırasında tahrif edildiği ileri sürülmektedir. Ahd-i Atîk'te Hz. İbrâhim'in hayatı anlatılırken yapılan tasvirlerle Kur'ân-ı Kerîm'de verilen Hz. İbrâhim'in ailesiyle birlikte Mekke'ye geldiğine dair bilgiler (İbrâhîm 14/37) arasında

benzerlik vardır. Yine Ahd-i Atık'te Hz. İbrâhim'in eşi Hâcer'den bahsedilirken anılan su kaynağı da (Tekvîn, 16/14, 21/19) Mekke'deki Zemzem Kuyusu olmalıdır (Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I, 28). (Bozkurt ve Küçükbaşcı, 2003)

Mekke'nin asıl önemi, Allah'a kulluk maksadıyla yapılmış ilk mâbed olan Kâbe'nin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Mekke Dîvan şiirinde önemli bir yere sahiptir. Kâbe vesilesiyle hac vazifesinin ifa edilmesi, Peygamberimizin doğduğu ve İslam dininin ilk defa ortaya çıktığı şehir olması nedeniyle şiirimizde ele alınır.

Ayrıca sevgilinin bulunduğu mekân olarak şiirde geçer. Sevgilinin yüzü Kâbe'ye benzetilir ve âşık da ona yüz sürmeye, onu görmeye gelen Müslüman'dır.

Bi-hamdillah ki şimdi pâdişâh-ı âsman-mesned
Anı hem-rütbe kıldı Mekkeye hakkâ kerâmetdir

Nedîm K 14/13

Çünkü Mekke ehli Resûl'i bildiler
K'ehl-i Taybe ana ragbet kıldılar

Ahmedî Münacaat 317

Medîne Mekke vü Kuds-i Şerîf ol mülke dâhildir
Anıñçün kıbledir dergehleri şâhân-ı devrâna

Sünbül-zâde Vehbî K 7/3

Yoluñda kaçmaz engelden bu Nazmî
Olur çok Mekke yoluñda diken çok

Edirneli Nazmî G 3375/5

Mısır

Kuzey Afrika'da bir ülkedir.

Çivi yazılı tabletlerde Misri / Musri / Musur ve İbrânîce belgelerde Misrayim şeklinde geçen Mısır adının Proto-Semitik mâsôr (sur, kale) kelimesinden,

bugün Batı dillerinde kullanılan Egypt'in de (Gr. Aigyptos, Lat. Aegyptus) başşehir Memfis'in eski Mısır dilindeki ilk adı olan Hakuptah / Hikuptah'tan geldiği sanılmaktadır. Mısırlılar ise ülkelerine verimli arazisine işaretle Kemet (kara toprak), Tawy ("iki ülke": Aşağı ve Yukarı Mısır) ve To-Meri diyorlardı. (Görgün, 2004: 555)

Kelimenin, "ülke, memleket" anlamındaki sözlük karşılığı ile tevriye yapılarak ya da Nil Nehri'nden dolayı ve Yusuf ile Züleyha'nın aşk hikâyesinin Mısır'da geçmesi, Yusuf peygamberin önce kuyuya atılıp sonra Mısır'a sultan olması münasebetiyle Dîvan şiirinde çokça bahsedilir. Ayrıca Yusuf peygamberden dolayı güzelliğin bulunduğu yer olarak anılır. Yusuf peygamberin güzelliğini telmihen sevgilinin yüzü Mısır'a, kendisi de sultana benzetilir.

Mısır-ı hünerde kendüyi satmak gerek kişi
Yûsuf gibi dilerseki vara „aziz ola

Necâfî Beg Kıt'a 79/2

Bir kul oğlunu gönül şehrine sultân etdüm
Mısır idi pâdişehin Yûsuf-ı Ken"ân etdüm

Fuzûlî G 181/1

Yetişdi Yûsuf-ı gül Mısır-ı gül-şende „azîz oldı
Ağarmışken Züleyhâ gibi dünyâ oldı ter tâze

Zâtî G 1292/2

Kıyâs eyler mi Nîl-i Mısra ol Yûsuf-likâ yaşum
Anuñ mikyâsı yokdur turmaz ol mâ dâ"imâ artar

Bâkî G 64/2

Necef

Irak'ta Şîîler'ce kutsal sayılan tarihî şehirdir.

“Tarihte Girâ (Guryân), Rabve ve Vâdisselâm isimleriyle de bilinen şehir ilk devirlerde en-Necefî"l-eşref diye anılmış, bu adın yanı sıra Hz. Ali"nin şehâdet mahalli olması dolayısıyla Meşhed ismi de yaygınlık kazanmıştır.”

Yaygın geleneğe göre Hz. Ali gizlice buraya gömülmüş daha sonraları kabri bulunarak türbe yapılmıştır. Şîî kültüründe, Hz. Ali"nin türbesinin bulunmasından dolayı burada kılınan namazın başka yerlere nisbetle daha faziletli olduğu, buraya defnedilen cenazeden kabir azabının kalkacağı gibi rivayetler mevcuttur. Hastalar şifa bulma ümidiyle bu türbeye hediye getirirler.

Dîvan şiiri coğrafyası içinde daima Hz. Ali vesilesiyle anılır.

Devlet müsâ"îd oluban altun olur işüm

Ebr-i Necef zer olsa al ol sîm-sâ"ide

Zâtî G 1391/4

Kıymet gerekse kavlüne dürr-i Necef gibi

Bîhûde yire açma dehânuñ sadef gibi

Bâkî G 522/1

Hepper ü Heppîre eder intisâb

Gevher-i asl-ı Necef-i mâhtâb

Şeyh Gâlib G 14/4

Geydi benefşe başına rengin kalender dür sadef

Gûşuna asdı jâleden bülbül gülün dürr-i Necef

Hayâlî G 241/1

Nil

Mısır"da bulunan nehirdir.

Afrika"nın kuzeydoğusunda yer alan, kaynağından itibaren döküldüğü Akdeniz'e kadar dünyanın en uzun nehri olan Nil tarih boyunca özellikle Mısır"ın dinî, kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal hayatında büyük rol oynamıştır.

Nil ismi Yunanlılar tarafından kullanılan, “nehir vadisi” anlamındaki neliostan gelir.

Tarih boyunca Nil Mısırlılar'ın sosyal hayatıyla özdeşleşmiş, bu nehirle ilgili çeşitli bayramlar ve törenler düzenlenmiştir. Bunların en ünlüsü firavunlar döneminden kalan ve İslâm'ın fethine kadar devam eden “Nil gelini töreni”dir. Buna göre Nil'e genç ve güzel bir kız atılarak nehrin rızasının kazanılması ve ardından suyun zararsız bir ölçüde taşması beklenirdi. Bundan başka Kıptîler'in yaptıkları ve Fâtımî halifelerinin de bizzat katıldıkları “suya gömülme gecesi” de önemli bir törendi, o gece Kıptîler'in çoğu suya gömülür ve bunun kendilerini hastalıklardan koruyacağına inanırdı. (Fuâd es-Seyyid, 2007: 123)

Dîvan şiirinde Nil nehri; Mısır için bereket kaynağı olması ve aşığın gözyaşları vesilesiyle kullanılır. Aşığın gözyaşları tıpkı Fırat, Dicle, Aras gibi bolluğu sebebiyle Nil nehrine benzetilir.

Ayrıca Nil Nehri beyitlerde, Mısır ve diğer nehirlerle birlikte kullanılır.

Nîle gark itdi tenüm seng-i cefâ zahmından
Yaşımı cevri-i firâvân ile Ceyhûn itdi

Bâkî G 491/5

Mısra teşbîh idüben kûyuñı iy Yûsuf-ı hüsn
Çeşme-i çeşmüme Nîlün dahı „aynı didiler

Edirneli Nazmî G 2207/2

Bagdâd u Mısırî añma temâşâ beni eyle kim
Her kirpügüm ucından ahar Nîl ile Furât

Ahmedî G 84/2

Bulandı yevm-i âşûrâda çarhın tab-ı nâşâdı
Zemîn ü âsümân bu hüzn ile deryâ-yı Nîl oldu
Semâvât ehlinin göz yaşıdır bârân zann etme
Hehîd-i Kerbelânın rûh-ı pâkiyçün sebîl oldu

Şeyh Gâlib Kıt'a 3

NîÇâbur

İran'ın kuzeydoğusunda yer alan tarihî bir şehirdir.

İlk İslâmî devirde Ebreşehr (Eberşehr) ve İranşehr adlarıyla da anılan Nişâbur (Nişâpûr, Arapça Nîsâbur, Neysâbûr) Orta Çağ'da Horasan bölgesindeki dört büyük şehrin en önemlisiydi (diğerleri Merv, Herat ve Belh).

Şûrahrûd ve Dizbâd gibi akarsuların hayat verdiği şehrin çevresinde bakır, gümüş, demir ve çok zengin firûze ocakları bulunmaktadır.

Nişâbûr, aynı zamanda klasik Türk musikisinde bir makam adıdır.

Dîvan şiirinde firûze ile anılır.

Lerze düşmüş savlet-i kûh-ı vekârından tamâm

Arz-ı Nişâbûr-veş iklim-i Irân üstüne

Nedîm K 3/30

Mûy-ı sefid-i subh Nişâbûr-ı

ra"şedir Cûş-ı şarâb-ı la"l-i sirişkine

çâğı var

Şeyh Gâlib G 60/2

Bâgî eder zemîn-i Nişâbûr u Çin'e dek

Nevşâd'dan edip sefer-i nevbahâr gül

Sünbül-zâde Vehbî K 37/6

Okmeydanı

İstanbul'un Kağıthane ve Şişli ilçelerine bağlı bir semttir.

Fatih Sultan Mehmet tarafından okçuluk müsabakaları için kurulmuştur.

Sevgilinin kirpik okları ve aşığın sinesinden bahsedildiği durumlarda geçer. Daha çok sevgilinin talim yaptığı bir yerdir. Tevriyeli düşünülür.

Gördüler had yok hadeng-i gamzenin peykânına

Sînemi benzettiler uşşâk Ok Meydânına

Hayâlî G 536/1

Ne taşlar dikdi gamzeñ sîne-i „uşşâka añlarsın

Ne deñli çille çekmişler

Temâşâ eyle Ok Meydânı'nı kaşı kemânım gel
Hedefdir tîriñe dünyâ

Sünbül-zâde Vehbî
Müstezâd-ı Sûdâsiyye 176/5

İşte ez-cümle bu bâb-ı açdı Okmeydânına
Yani erbâb-ı hüner bu bâba etsin istinâd

Şeyh Gâlib Tarih 8/4

Rûm

Roma, Bizans ve Anadolu"yu ifade eden bir isimdir.

“ „Romalı, Roma“ya mensup“ anlamındaki Romaio isminin Arapçaya geçmiş şekli olan Rûm kelimesi Arap-İslâm kaynaklarında Romalılar, Bizanslılar ve İslâm topraklarında yaşayan Rumlar için kullanılmıştır.”

Selçuklular ve Osmanlılar da Rum kelimesini hem coğrafi bir isim hem de bu coğrafyada yaşayanları nitelemek üzere kullanmışlardır. Anadolu'da Müslüman-Gayri Müslim herkes için Rûm / Rûmî isminin kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu"ya mülk-i Rûm, Osmanlı Devleti'nin Avrupa yakasındaki kısmına Rumeli, Osmanlı hükümdarlarına da Rum padişahı denilmiştir. Bizans'ın varlığına son veren Fatih Sultan Mehmet diğer unvanları yanında Kayser-i Rûm unvanını almıştır.

Dîvan şiirinde Anadolu Rûm şeklinde geçer. Parlaklık, gündüz, aydınlık anlamlarını ifade eder. Sevgilinin yüzü, sarı tüyleri ve yanağının benzetilenidir. Sevgilinin yüzü, gece renkli saçlar ile çevrilidir. Yanak üzerindeki saç gece ve Hind"dir.

Burada yaşayan insanlar beyaz ırktan ve güzel oldukları için şiirlerde çoğu zaman Habeş, Zenci veya Zengibar ile karşılaştırılır ve tezat yapılır. Gündüz Rûm ise, gece Habeşli veya zenci olur. Bu nedenle gece ve karanlık için tezat olarak kullanılır.

Didüm ol yüzde neden hâl-î mu"anber çoğ olur
Didi bu Rûm ilidür bunda güzeller çoğ olur

Necatî Beg G 110/1

Hıttâ-i Rûmdadır „ırk-ı nihâl-i ikbâl
Özleme hâk-i Horâsân u „Irâkı berü gel

Bâkî G 292/5

Sen ol şâhenşeh-i Rûm u „Arab sâhib-kırânsın kim
„Acem şâhı kapuñda bir nöker şevketlü hünkâрім

Sünbül-zâde Vehbî K 12/13

Nedür dedüm ruh-ı sâfunda aks-i merdüm-i çeşmüm
Dedi gelmiş gemiyle Rûm"a deryâ kat"edüp Hindû

Fuzûlî G 231/5

Sâdâbâd

İstanbul'da Kâğıthane Deresi'nin kenarında 18. yüzyılda oluşturulan saray, köşk ve bahçeler topluluğudur.

“Uğurlu, mâmur yer” anlamına gelen Sa,,dâbâd, Lâle Devri'nin en başta gelen eğlence ve gezinti yeridir.

Bölgenin Sâdâbâd adıyla ünlenmesi, Sâdâbâd Sarayı'nın ve çevresindeki saray, kasır, köşk gibi yapıların imarından sonradır. Dere yatağı temizlenip iki tarafı rıhtımlı “Cedvel-i Sîm” adı verilen düz bir kanal içine alınmıştır.

Sâdâbâd, 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren yaklaşık iki yüzyıl boyunca Türk edebiyatını da etkilemiş, pek çok şair İstanbul'daki zevk ve neşeyi anlatmak istediğinde daima Sâdâbâd mesire ve eğlencelerinden, buranın tabii güzelliklerinden bahsetmiştir.

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda
Gidelim serv-i revânım yürü Sa,,d-âbâda
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa,,d-âbâda

Nedîm Şarkı 40/1

Görmüş mü kimse Cedvel-i Sîmin nazîrini
Dil-berler atsa seyrine onun aceb mi cân

Nedîm K 23/16

Yâhud ki cedvel-i sîmîn-i sahn-ı Sa"dâbâd

Kenâr-ı sâde ruhân ile sâfi mâl-â-mâl

Şeyh Gâlib K 29/3

Safâ ve Merve

Hac ve umre sırasında aralarında sa'y yapılan iki tepedir. Bu iki tepeye Merveteyn adı da verilir.

“Safâ, Mescid-i Harâm'ın kuzeydoğusunda Ebûkubey's Dağı'nın eteğinde Merve'den biraz daha yüksek olan tepedir. Merve ise Safâ'nın tam karşısında ve Harem-i Şerif'in kuzeybatısında Kuaykîân Dağı'nın eteğinde yer alır.”

Safâ “sert, toprak ve çamurdan arınmış taş”, Merve “yumuşak ve esmer, kırmızımtırak sert ya da yumuşak her türlü taş” anlamına gelir.

Safâ ile Merve arasında gerçekleştirilen sa'yın hac ve umre çerçevesinde yerine getirilen ibadetlerden biri olması, Hz. İbrâhim'in eşi Hâcer'in oğlu İsmâil ile Mekke vadisinde yalnız kaldıktan sonra Safâ ile Merve tepeleri arasında oğluna su araması hadisesine dayanmaktadır. Hz. İbrâhim, oğlu İsmâil ile Kâbe'nin yapımını tamamladığında, “Ey rabbimiz! Bize ibadet usullerimizi göster.” diye dua edince (el-Bakara 2/128) Cebrâil diğer hac vazifeleri yanında Safâ ile Merve arasındaki sa'yı da onlara öğretmiş, ardından gelen peygamberler ve ümmetleri de Kâbe'yi ziyaret ettikten sonra Safâ ile Merve arasında sa'y etmeyi sürdürmüştür.

Dîvan şiirinde Kâbe unsuru yanında yer alır. Merve, aşğın gözyaşının zem zem olarak tasavvuru ve “Merve hakkı” gibi ifadelerle kullanılır.

Kangı dimâğ içindeki aşkın hevâsı yok

Bin hacc ederse Merve hakkıyçün safâsı yok

Şeyhî G 94/1

Harîm-i Ka"be-i kûyuñda sa"y-i pür-tekâpûlar

Be-hakk-ı Merve „uşşâka safâ yâ Ahmed-i mürsel

Sünbül-zâde Vehbî K 3/8

Ka"be işigi „azmine ol ki habîbüñ ide sa'y

Hak bu ki Merve hakkı-çün bulur o sa"y-ıla Safâ

Edirmeli Nazmî G 152/7

Hansı gönül içinde ki aşkın hevâsı yok

Bin hac ederse Merveyi onun Safâsı yok

Nesîmî G 34/1

Semerkant

Özbekistan'da bulunan tarihî bir şehirdir.

Grek tarihlerinde Maracanda, Çin vekâyinâmelerinde K'ang ve Hsi-wan-chin adlarıyla geçer. Semerkant adı, şehrin nisbet edildiği şahsın ismi Semer ile Soğdca'da "şehir" veya "yerleşim birimi" anlamındaki kent / kant kelimesinden meydana gelir. (Aydınlı, 2009: 481)

Çin'den (İpek yolu), Türk ülkeleri, Hindistan ve Afganistan'dan (Baharat yolu), Merv ve Buhara üzerinden, İran'dan gelen çok önemli ticaret yollarının kesişme noktası olan bir coğrafyada yer alması Semerkant'ın önemli bir kültür ve ticaret merkezi olmasını sağlamıştır.

Dîvan şiirinde Semerkant Buhara ile birlikte ilim ve kültür merkezi olarak geçer. Ayrıca şairler kent anlamındaki "kand" kelimesini "şeker" manasında kullanırlar.

Didüm vâsf-ı lebün yazsam gerek rengîn-ü-şîrîn ter

Eyitdi kâğıdı olsun şeker-reng-ü Semerkandî

Zâtî G 1588/2

Şeker-güftârî-i kand-i leb-i şîrîniñe Vehbî

Semerkand ile mülk-i Kandehâr'ı verdi şükrâne

Sünbül-zâde Vehbî K 7/109

Nedür Mısr u c Irâk u Rûm u Şâm uş saña erzânî

Semerkand-ıla Hindüstân Hıtâ vü kişver-i Hâver

Ahmedî K 28/24

Hattunı Sebzevâra Semerkande benlerün

İzün tozunu kuhl-ü Safâhâna vermezem

Hayâlî G 343/2

Sivas

İç Anadolu bölgesinde bulunan bir şehirdir.

Kaynaklarda adıyla ilgili farklı rivayetler bulunmakla birlikte Pontus krallarından Polemon'un karısı Pythodoris şehri imar ederek bu şehre Roma Kralı Augustus'a bağlılık nişanesi olarak Sebasteia adını vermiştir. Sebast kelimesi eski Yunan dilinde "Augustus şehri" anlamına da gelir. Kelime daha sonra Sebastos, Selçuklular devrinde Sevaste (Sivaste / Sivastos), Anadolu Selçukluları döneminde ise Sivas şekline dönüşmüştür. (Demirel, 2009: 278)

Dîvan şiirinde yer adı olarak kullanılır.

Görmiye bu kasîdenin
mislin Hatt-ı Sivâs u hıtta-i
Tokat

Şeyhî K 13/36

Görmedi bu kasîdenin
mislin Hadd-ı Sivâs ü hıtta-i
Tokat

Nesîmî G 31/33

ğâm (Dımağk)

Suriye'nin başkentidir.

"Dımağk ismi ilk defa Luksor'da Karnak Tapınağı'ndaki yazıtlarda Ta-ms-ku şeklinde kaydedilmiştir. Amarna tabletlerinde ise Akkadca Di-mağ-ka olarak geçmekte ve bu ismin Semitik öncesi bir kökene sahip olduğu kabul edilmektedir."

Şâm, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında alınmıştır.

Şâm kelimesinin Farsçası akşam anlamına gelir. Bu nedenle Dîvan şiirinde çoğu zaman tevriyeli kullanılır. Rûm'un Anadolu ve gündüz anlamına tezat teşkil eder. Karanlık ve siyahlıkla zülf, saçla münasebettedir. Sevgilinin saçı Şâm'la birlikte kullanılır. Kelimenin gece anlamıyla da ilgili olarak "Şâm-ı garîbân" (gariplerin akşamı) tamlaması kullanılır. Hz.Hüseyin'in şehit edilip Ehlibeyt'in, Yezid askerine esir düştüğü geceye de bu ad verilir.

Allah'ın yeryüzünde seçtiği bölge olduğuna, kullarının seçkinlerinin orada olduğuna ve sorgusuz sualsiz cennete gideceklerine, Mehdî'nin Şâm'a ineceğine dair uydurma hadislerle de Dîvan şiirinde yer etmiştir.

Eglenir seyr-i ruhun fikriyle dil bayrâma dek
Yohsa eylerdi sefer zülfün gamıyla Şâma dek
Şeyhülislâm Yahyâ G 192/1

Görelî zülfüñ-ile yüzünde şâm u subhı
Rûmı yıhuban âhum nâlem irişdi Şâma
Ahmedî G 577/5

Zülf-i şebbûyuñ hevâsıyla eden „azm-i sefer
Tâ sabâh-ı haşre dek olsun mukîm-i mülk-i Şâm
Sünbül-zâde Vehbî K 45/45

Dagıldı kalb a"da kâkülünden
Sanasın Şâm ilinde sındı Çerkes
Edirneli Nazmî G 2717/3

şîraz

İran'ın güneyinde tarihî bir şehirdir.

Şîraz, şairleri (Sa"dfî, Hâfız, Örfî) ve şarabıyla ünlüdür. Dîvan şiirinde Sadî-i Şirazi dolayısıyla zikredilir.

Gülistânınun eczâsın kül ide bülbül-i Sa"dfî
Benüm eş"âr-ı rengînüm irişse şehr-i Şîrâza
Zâtî G 1294/6

Cemâlün vasfi-y-ıla Ahmedî nazmı safâsından
Amasiyye urur ta"ne bugün Mısır-ıla Şîrâza
Ahmedî G 605/7

İşitmiş cnib-i şırz'a „azmim şerm edip
„rfi Hemn Sa“d v Hfız ile girmiş zr-i
gabrya

Sünbül-zde Vehb K 29/56

Gl-i cennet riyzndan pr ola ravza-i Sa“d
Usl kimse şırza iletse bu glistn

Usl G 129/7

ġirvan

Azerbaycan“da tarih bir bölge ve günümüzde mevcut olmayan bir şehirdir.

Eski dönemlerde Albanya veya Aran“ın bir kısmn teşkil eden ve halk arasında Ahvan diye adlandırlan şirvan adnn Ssn Hkmdar I. Hüsrev Enşirvn“ın isminden geldiġi ileri sürülür. Bu adla ilgili diġer bir görüş ise “şırrevn”dan (hoş ve güzel) türetilmiş olduġu yolundadır. Halk etnolojisinde burası “şirler diyar, şirler meskeni” diye adlandırlmştır. (Aydın, 2010: 204)

Hallılarıyla meşhur şehir, geçmişte ipek üretim merkezlerinden biri olması nedeniyle Dvan şiirinde ipeġi ile teşbih unsurudur. Ayrıca nl şair Hkn-i şirvn dolaysıyla da şiirde zikredilmektedir.

Harr-i nktemn şuftesi zülf-i nezketdr
Sen istersen hev-dr- birşm-tb- şirvn ol
Cevr K 79/23

Sne mi y hod harr-i hm y kettn- Msr
Kkum- Rs mi y hod vşak- şirvn mdır
Hayl Techl-i rifeyn 8

Bi-hamdi“llh ki yri kld ferr-i baht- sltn
Müyesser eyledi Br Te“l feth-i şirvn
Bk G 546/1

şirvn u Erdebil  dah İrn u Irak
Dehr her birini taht- şehriyrn eyledi
Nedm K 25/27

Tebriz

İran'ın kuzeybatısında yer alan bir şehirdir.

Tebriz'in adı Arap ve Fars kaynaklarında Tibrîz, Bizans kaynaklarında Thavrēh / Thavrēş / Tabrezion, Ermeni kaynaklarında Thavrēh / Davrēh (sıcak akış) şeklinde geçer. Moğollar şehre Tevris, Âzerî Türkleri ve Osmanlılar Tebriz, Pehlevîler Tovriz (dökülmek/akmak) derler. Batı kaynaklarında Tauris diye anılır. Evliya Çelebi kelimenin mânasını Farsça "tebrîz" (sıtma dökücü) terkibine bağlar; Minorsky, Sehend'in volkanik özelliğiyle ilişkilendirerek "hararet döken, saçan" anlamını verir. Bazı araştırmacılar ise adının Hazar Türklerinin Tavr boyundan geldiğini ileri sürer. (Bilgili, 2011: 219)

Dîvan şiirinin coğrafyası içinde inançların önemli bir merkezi olması -özellikle Şii inancı- münasebetiyle yer alır.

Şöyle kim versin tarâvet Rûma şi,,r-i dil-keşin
Kişver-i Tebrîze revnak-bahş olan kâlâ gibi
Nedîm K 17/9

Dilerse akıdur âb-ı revânı hâk-i Tebrîze
Dilerse hâk-i Tebrîzi döker âb-ı revân üzre
Bâkî K 8/14

Kâsid olmazdı metâ-ı hûd-furûşân-ı acem
Şi"r-i Sâ"im nev-kumâş-ı şehr-i Tebrîz olmasa
Nailî G 337/7

Tiflis

Gürcistan'ın başkentidir.

Gürcistan'ın doğu kesiminde Kür (Kura) Nehri'nin dağlar arasında açtığı dar ve dik yamaçlı vadide nehrin iki yakasında yer alır. Şehrin adı kaynaklarda Tphilisi ve Thbilisi şeklinde geçer. Bu isim 1936'dan sonra Tbilisi olarak değiştirilmiştir. Şehir adını, Mtabari'nin kuzeydoğu yamaçlarından çıkan sıcak su kaynaklarına izâfeten Gürcüce "tbili" (sıcak) kelimesinden almıştır. Tiflis'in

ne zaman kurulduğuna dair kesin bilgi yoktur. Arkeolojik kazılar MÖ IV-III. binlerde bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. (Aydın, 2012: 150)

Sanayi ve el sanatları bakımından gelişmiş olan şehir Dîvan şiirinde yer adı olarak kullanılmaktadır.

Şehriyârâ ben kulun Tiflîs imlâsın meger

Hak bilir yâsız da câ'izdir sanırdım bî-gümân

Nedîm Tarih 53/1

Tophâne

İstanbul'da bulunan bir semttir.

Osmanlı Devleti'nde top dökümünün yapıldığı yer. Barut ve güllerin depolandığı yer için de kullanılır.

Dîvan şiirinde topçu taburunun bulunduğu mekân kast edilerek kullanılır.

Husûsa Hazret-i Eyyûb ile meydân-ı Top-hâne

Birer takrîb ile elbette cezb eyler cüvânânı

Nedîm K 11/54

Patlamış „azl etdirince Vehbî-i dâna dili

Gürledi Tophâne Meydânı'nda dâliñ dingili

Sünbül-zâde Vehbî

Der-"Azleş Ez-Hükûmet-i Tophâne Nüvişte

Der-"Azleş Ez-Hükûmet-i Tophâne Nüvişte

Ocâğı rûşen oldu sâyesinde pîr-i gerdûnun

Felek toptan imâret buldu bak ez-cümle Tophâne

Şeyh Gâlib Tarih 7/7

Tuna

Karadeniz'e dökülen Avrupa'nın ikinci en uzun nehridir.

“Latince Danubius, Yunanca Istros, Romence Dunărea, Slavca Dunav, Macarca Duna, Almanca Donau, Fransızca ve İngilizce Danube şeklinde adlandırılmakta olup Türkler tarafından Tuna adıyla anılmıştır.”

Tuna tarih boyunca siyasi, sosyal ve ekonomik etkinliklerde önemli rol oynamıştır.

Dîvan şiirinde Tuna; Fırat, Ceyhun, Nil vb. akarsularla birlikte âşığın iki gözünden akan yaş için teşbih edilir.

Sevgü çağında olanın gözi yaşın kim tutar

Tuna gibi suyu gider ol ki bir yaña Sava

Edirneli Nazmî G 195/2

Tuna suyu gibi yaşım akıtma hey kâfir

Sava rakîbini gamzen yeter havâle bana

Hayâlî G 5/2

Alelhusûs gelip Tunadan ubûr etmek

Tecâvüz ola hakikatte hadd-i imkânı

Necatî Beg K 25/31

Tunca

Bulgaristan'ın iç kesimlerinden doğup Türkiye-Yunanistan sınırından Ege Denizi'ne ulaşan Meriç Irmağı'nın koludur.

Dîvan şiirinde Tunca; âşığın mahzun, buruk, fûrkat halini anlatan unsur olarak işlenir. Nil, Fırat, Dicle gibi âşığın gözyaşı için teşbih unsurudur.

Keştî-i bâdeyi gel Tuncaya karşı çekelim

Ey diyen Edrinede zevk-i Stanbul olmaz

Hayâlî G 205/5

Şol arada ki kolın boynuña arda dilber

„Arz-ı hasretle yaşıñ kıl yine Tûnca vü Merîc

Edirneli Nazmî G 1121/4

Tûr (Sînâ)

Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya indirildiği dağın adıdır.

“Sînâ; Yahudi, Hristiyan ve İslâm geleneklerinde Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği yer olarak kabul edilir. Sînâ isminin Bâbil ay tanrısı Sin'den geldiği rivayet edilir.”

Kur'an'da Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine Allah bu dağa tecelli etmiş ve dağ parçalanmıştır (el-A.,râf 7/143).

“Ahd-i Atîk'te Sînâ Dağı ilk defa Rab Yahova'nın Mûsâ'ya yanan çalılıkların ortasından, “Kavmini Mısır'dan çıkardığında bu dağ üzerinde Tanrı'ya ibadet edeceksin” diyerek onu görevlendirdiği bölümde (Çıkış, 3/12) zikredilmektedir.”

Dîvan şiirinde Tûr Dağı, Allah'ın nurunun tecelli ettiği yer olması ve Hz. Musa sebebiyle söz konusu olur. Tasavvufta ise Tûr Dağı, insanın maddi yapısını temsil eder. Bu maddi yapı, Allah'ın tecellisi ile yok olur. Bunun için önce varlığı yok etmek gerekir.

Vücûdun şehrini gez gör gönül Tûrunda cân geldi

Münâcat etti Hakk ile tecelli gördü çün Mûsâ

Nesîmî G 9/5

Tecellî nûruna Tûrun vücûdu döymedi yâ Rab

Kelîmullâh Mûsânın ne pak taşdan durur cânı

Usûlî G 129/4

Dîdârûñı ider bu gönül Hakdan arzû

Gerçi bilür ki n'oldı tecellîde kûh-ı Tûr

Ahmedî G 195/6

Ne tecellî-i Hudâ'dır kef-i eltâfına kim

Görüne Tûr-ı keremde yed-i beyzâ-yı himem

Turan

Türklerin ve akraba milletlerin tarihî anavatanı anlamında siyasal ve kültürel bir kavramdır.

İran"ın kuzeydoğusundaki bölgelerin ismidir. Turan ırkı (Türkler) diye tanınan toplumların yaşadığı anayurt için kullanılmıştır.

Dîvan şiirinde yer ismi olarak ve bazen de İran kelimesiyle birlikte kullanılır.

Kaşların çini Hayâli bâc alır fağfürdan
Kendini İran ile Turana hakan oldu tut

Hayâlî G 35/5

Mülk-i Îrân senüñ olur-ısa cehd it aña kim
Lakabuñı melik ü husrev-i Tûrân yazalar

Ahmedî G 144/7

Alup Îrân-zemîni kabza-i teshîrine hâlâ
Ferîdun gibi oldu şehriyâr Îrân u Turâna

Nedîm K 16/31

Şehenşâhâ sen ol sultân-ı „âlemsin ki fermânıñ
Revândır Mâ-verâ"ü"n-nehr'den Îrân u Tûrân'a

Sünbül-zâde Vehbî K 7/28

Türkistan

Orta Asya"nın büyük kısmı için kullanılan tarihî bir terimdir. Bugün Asya"da merkezi Taşkent olan Türklerin yaşadığı bölgedir.

Türkistan, Dîvan şiirinde hem yer adı olarak hem de hakanı ile yer alır.

Ben Hayâlî Rumda bir rind-i dürd-âşâm iken
Câm-ı fağfûri içer Hâkân-ı Türkistân bana
Hayâlî G 2/5

La"l-i cân-bahşına yağma-yı cihân ister gözün
Ne bilir cân kıymetin Hindû-yı Türkistânîdir
Şeyhî K 9/19

Buyur kemter kulun şâhâ irişsün Çin ü Mâçîn'e
Acup iklim-i Türkistân-ı olsun taht-ı Hakan"i
Bâkî G 192/4

Umman

Arap yarımadasının güneydoğusundaki ülkedir.

Antik kaynaklarda ülke Umana ve Magan adlarıyla zikredilir. Arkeolojik verilere göre yerleşim tarihi milattan önce 3000'li yıllara kadar uzanır. Umman isminin "a,,mene" kelimesinden geldiği yolundaki rivayetlerin yanı sıra buraya gelen ilk Arap yerleşimci olduğu rivayet edilen Umân b. Kahtân"dan kaynaklandığı da nakledilir. (Bilge, 2012: 141)

Okyanus anlamına da gelen Umman, Dîvan şiirinde "bahr-i Umman" ve "derya-yı Umman" tabirleriyle geçmektedir. İnci kaynağı oluşu ve suyunun tuzlu/acı oluşu münasebetiyle söz konusu edilmiştir.

Ben ol dürrem ki hurşîd-i kîdemden perveriş buldum
İnâyet mevci salmadan cihâna bahr-i Ummânı

Hayâlî K 21/15

Bir nazmdadur dişlerüñ ü lü"lü-yi
„Ummân Bir lutfdadur dudagun u la"l-i
Bedahşân

Ahmedî G 485/1

„Âşık eşkin şöyle akıtmak gerek
Kim ide deryâ-yı ummân-ıla bahs

Edirneli Nazmî G 1070/4

İremedüm serv-i kaddine döküb saçmag ile

Yaşumun gevherlerine bahr-i „Ummân acısun

Necatî Beg G 420/5

Vardar

Kuzeybatı Yugoslavya ve Batı Yunanistan“da bulunan Makedonya“nın Üsküp şehrini ikiye ayıran nehirdir.

Aşğın gözyaşları Vardar Nehri"ne benzetilir. Gözyaşı ile nehrin akışı arasında ilgi kurulur.

Ey Hayâlî edeli Vardar elinde i"tikâf

Kendimi gûyâ ki Türkistâna hakan eyledim

Hayâlî G 365/5

Yenice şehridir Vârdâr içinde

Ki misli ne Hitâda var ne Çinde

Usûlî Şehr-engîz-i Yenice Beyit 22

Yemen

Arap yarımadasının güneybatısındaki ülkedir.

Antik Grek ve Romalı coğrafyacılar tarafından Arabia Felix (mesut Arabistan) diye adlandırılan Yemen, genel olarak Mekke“yi dünyanın merkezi kabul eden İslâm coğrafyacılarına göre doğuya doğru döndüğünde Kâbe"nin güneyinde (sağında-yemîn) kaldığından bu adı almıştır. (Tomar, 2013: 401)

Dîvan şiirinde coğrafi bir bölge olmasının yanında daha çok “akik”in Yemen“de bulunuşu ve Süheyl yıldızı ile birlikte anılır. Hasan ve Hüseyin “Akik-i Yemen” olarak vasıflandırılır.

Vâye-bahş olsa eger tâb-ı süheyl-i cûdı

Keştî-i Nûha döner âb-ı akîk üzre Yemen

Nedîm K2/32

Ey Ruma „akîk ilten sakın ki ziyân eyler
Kanlu yaşum ucından „âlem Yemen olmuşdur

Necatî Beg G 84/6

Nefesinden kohu almah dileseñ Rahmânuñ
Zülfünü kohula kim rîh-i Yemendür kohusu

Ahmedî G 658/2

Nedir ol reng-i „akîki bu Süheylî kadehiñ
Sâkiyâ cevher-i mey yohsa Yemen'den mi gelir

Sünbül-zâde Vehbî G 85/4

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIĞMA VE ÖNERİLER

5.1 Sonuç ve TartıĞma

Dîvanlarda geçen yer adlarını çeşitli özellikleriyle vermeye çalıştığımız bu çalışmada herhangi bir şahsi görüş ortaya koymadan sadece kaynaklardaki bilgilerden yararlanıldı.

Öncelikli olarak tezde kullanacağımız yer adları için kaynak araştırması yapıldı. İnceleyeceğimiz divanlardaki şiirlerde geçen şehir ve ülke isimlerini tespit ettikten sonra bu şehirlerin tarihi, kültürel ve ekonomik özelliklerinden kısaca bahsedildi. Daha sonra şehir ve ülkelerin Dîvan şiirinde hangi anlamda ve hangi sebeple kullanıldıkları belirlendi. Bu özellikler dîvanlardaki şiir örnekleriyle desteklendi.

Dîvanlardan seçtiğimiz şiirleri, açıklamasını yaptığımız yer isimlerinin altına yazarak hangi dîvandan, hangi nazım biçiminden ve bu nazım biçiminin hangi beyit, dörtlük veya bendinden alındığı eklendi. (Fuzûlî G 199/7 gibi)

Yaptığımız çalışmada şehir ve ülke isimlerinin farklı farklı özelliklerle divanlarda kullanıldığı belirlendi.

Kimi zaman din ve tasavvuf unsurlarının bazen ünlü şahsiyetlerin ve mitolojik kahramanların şiirlerde yer adlarıyla kullanıldığı görüldü. İncelenen beyitlerin bazılarında da âşık ve sevgili unsurlarına yer verildiği böylece aşkın ve ıstırabın işlendiği belirlendi.

Aden ve bahreyn incisi dolayısıyla sevgilinin vuslatı, âşığın gözyaşı için; Aras, Ceyhun, Dicle, Fırat, Nil, Tuna, Tunca, Kızılırmak akışı nedeniyle âşığın gözyaşı için; Basra balından dolayı söz ve dudak için teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır.

Çin sevgilinin misk kokulu saçları vesilesiyle tenasüplü olarak Rûm, Hutun, Maçin ile birlikte kullanılmaktadır. Hindistan sevgilinin beni vesilesiyle siyah renginden dolayı Rûm ile tezat olarak; İsfâhan sürmesiyle sevgilinin ayağının torağı için teşbih olarak; Kâ"be âşığın tavaf ettiği sevgilinin köyü, evi, eşiği olarak kullanılır.

Mekke, Medine, Safâ, Merve dini özellikleriyle; Kerbela Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi olayıyla; Eymen Hz. Musa'nın Allah'ın tecellisine mazhar olduğu yer olarak; Ken'an Yusuf peygamberle birlikte; Bâbil Harut ve Marut ile; İran meşhur kahramanı Rüstem-i Zal ile; Horasan tasavvufu ile ilgili olarak Hoca Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş'ın yurdu olması dolayısıyla; Arafat Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın buluştukları yer olarak şiirimizde kullanılır.

Bazı şiirlerde ise devrin özelliklerine tanıklık eden, tarihi ve didaktik bir özellik gösteren, coğrafi mekan olarak kullanılan yer isimlerinin olduğu görüldü.

Boğdan, Budin, Bursa, Cezayir, Edirne, Eflak, Eğri tarihi özellikleriyle; Hayber ve Bedir Hz. Peygamberin yaptığı savaşlar vesilesiyle; Bağdat atasözleri ve Moğol istilasıyla; Ankara, Erzincan, Kâbil gibi şehirler coğrafi mekan olarak şiirlerde yer almıştır.

Kullanılan bu yer isimleri ve özellikleri teşbih, istiâre, mecaz-ı mürsel, tevriye vb. sanatlarla süslenerek daha belirgin bir özellik kazanmıştır.

5.2 Öneriler

Dîvanlardaki nazım biçimlerinde kullanılan yer isimlerinin hangi amaçla kullanıldığını tespit etmeye çalıştığımız bu çalışmamız Dîvan şairlerinin gelenek ve hayal dünyasını birleştirerek yaşadığı, gezdiği yerleri şiir malzemesi olarak nasıl kullandıklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Daha önce yapılan çalışmaları da inceledikten sonra oluşturduğumuz bu çalışmanın bundan sonra yapılacak benzer çalışmalar için bir yol gösterici olduğunu düşünüyoruz. Yapılacak çalışmalar sonucunda bu tezin daha da geliştirilip tam anlamıyla bir yer isimleri sözlüğü oluşturulabileceği göz önüne alınabilir. Böylece Dîvan şiiri incelemeleri için güzel bir kaynak oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Akbayar, Nuri (2003). **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akdoğan, Yaşar (2012). **Ahmedî Divanı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Argun, Menşure Pınar (1996). Divan Şiirinde Yer Adları (Bitirme Çalışması). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü.
- Arıkoğlu, İsmail (2008). Divan Şiirinde Şehir Adlarının Tevriyeli Kullanımı Aydın-Tire Örneği. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. Sayı 23. Bahar. s. 177-186.
- Ayan, Hüseyin (1981). **Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Ayan, Hüseyin (1990). **Nesîmî Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmed ve Tanyeri, M. Ali (1987). **Zâfî Divânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: III. Cilt**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (1999). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ertem, Rekin (1995). **ğeyhülişlâm Yahyâ Bey Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpekten, Halûk (1990). **Nailî Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, Mustafa ve Kurnaz, Cemal (1990). **ğeyhî Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, Mustafa (1990). **Usûlî Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Komisyon. (1988-2011). **TDV Ğslâm Ansiklopedisi**. Cilt 1-40, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası- Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık.
- Küçük, Sabahattin (2012). **Bâkî Divanı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Macit, Muhsin (2012). **Nedîm Divanı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Okçu, Naci (2012). **ğeyh Gâlib Divanı**. Erzurum: Kùltür Bakanlığı Yayınları.

Onay, Ahmet Talat (1993). **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve Ėzahi**. (Haz.: Cemal Kurnaz). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pala, İskender (1999). **Ansklopedik Divan Ėiri Sözlüğü**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tarlan, Ali Nihad (1992). **Hayâfî Bey Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, Ali Nihad (1997). **Necâtî Beg Divanı**. İstanbul: MEB.

Tarlan, Ali Nihad (2001). **Fuzûlî Divanı Ėerhi**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, Ali Nihad (1992). **Ahmet Pağa Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Turan, Selami (2009). Necâtî Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları. **SDÜ Fen Edebiyat Fakùltesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 20. Aralık. s. 135–154.

Üst, Sibel (2012). **Edirneli Nazmî Divanı**. Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı Kùtùphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Kùltür Eserleri.

Yenikale, Ahmet (2012). **Sünbül-zâde Vehbî Divanı**. Kahramanmaraş: Kùltür Bakanlığı Yayınları.

Yeniterzi, Emine (tarihsiz). Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şiirlerin Meşhur Özellikleri. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Cilt 3. Sayı 15. s. 301-334.

